

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

60. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2013/07

Tartalom

Ajánló

KORENY Ágnes: **Egy hazai sikertörténet**

Cikkek

BOROS Ildikó: Digitalizálás – a Digitalizált Törvényhozási Tudástár projekt tapasztalatai	283
TÓTH Éva: A Digitalizált Törvényhozási Tudástár szerzői jogi aspektusai	291
Jogunk van az e-olvasáshoz. Az EBLIDA állásfoglalása az e-könyvekről az európai könyvtárak számára (Fordította: Hegyközi Ilona)	296
KARDOS Helga: Tartalomszolgáltatás a DTT-portálon	297
Z. KARVALICS László: Data Hugging – a magunkhoz szorított adatokon innen és túl	300

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

ZUNIGA, Heidi – CURIE, Lea – CHAN, Gayle – BUNGARO, Franco –GAI, Bianca – NEW, Lionel: Kreatív megoldások az e-könyvek bevezetésére könyvtárakban (Ref.: Székely Ildikó)	304
FRANKE, Fabian: Hogyan és mikor szeretnék a hallgatók a könyvtárat használni? Egy online felmérés tapasztalatai (Ref.: Némethé Szívi Zsófia)	308
SCHOLZE, Frank: Kutatási adatok repozitóriumainak nyilvántartása: re3data.org (Ref.: Drótos László)	309
BLISS, T. J. – ILLI, John Hilton – WILEY, David – THANOS, Kim: A nyílt tankönyvek költsége és minősége (Ref.: Drótos László)	309
JACKSON–BROWN, Grace M.: Könyvtáros blogok tartalomelemzése: szakmai fejlődés és egyéb hasznos célok (Ref.: Drótos László)	312
CRUZ, Florante – JAMIAS, Serlie B.: Tudósok közösségi médiahasználatára (Ref.: Drótos László)	315
BÁZING Zsuzsanna: Virgács Húsvétra – avagy támadás a szellemi tulajdon ellen. Jogász az új kötelese példány rendeletről	318

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 60 • 2013/07

Summaries

BOROS, I.: Digitisation – experience from the Digitised Legislation Knowledge Store (DTT) project 283

The Digitised Legislation Knowledge Store (DTT) project of the Library of the Hungarian Parliament was implemented in the period January 4, 2010 to November 30, 2012, as a priority project, in the framework of the Electronic Administration Operational Programme (EKOP), supported by the European Union and co-financed by the European Regional Development Fund. This article describes the workflow of digitisation. After creating the IT background the general technical parameters were defined, and the physical and logical presentation of digital documents started. This was followed by the workflow for mass uploading: METS/XML was prepared based on templates for various groups of materials, and plans for quality control were made using mathematical-statistical methods. Principles for the selection of works for digitisation were defined, with categories according to fields of science, document types, language, time, etc. Hungarian-language materials were selected from the main collecting areas of the Library (law, history and political science). The size, structure and condition of the volumes selected were registered on status sheets. Books were described individually, while journals, official gazettes and decisions were described in groups in a conservation status database. In order to select suitable copies it was necessary to identify the bibliographic, copy and publishing data in catalogues, and to check, improve and prepare for conversion the records of books and journals concerned, to enter their copyright status and collection organisation codes into the database. Metadata were prepared. The digitisation company was chosen within a public procurement process. Because of the value of works selected for digitisation, their uniqueness and in many cases irreplaceable nature, as well as preservation considerations, digitisation took place on site, mostly using a Kirtas KABIS III. robotic scanner. Large volumes and fold-out attachments were digitised by a flatbed scanner. The processing of the images, their cutting and correction was carried out by the Book Scan Editor (BSE) software. Metadata were assigned to each page of each volume by the GLOBE-Index software. This was followed by optical character recognition (OCR): after image processing the data were transferred into the OCR database, and the OCR Engine automatically created the final two-layer PDF file format. The pages prepared were then input into the DigiTool software in this format. The first step of checking was the automatic control of TIFF images. During manual inspection the general quality control of scanning results took place. Within the project two million pages have been digitised, the total number of volumes was 5272. The documents can be accessed in accordance with the copyright legislation in force. A major part of works (40%) is under copyright protection; consequently they can be displayed on the Library's computers only for scientific research or private study. The works that are not subject to copyright protection are available without any limitation to the public on the Internet. The DTT portal is barrier-free; those visually impaired can use it properly as well.

TÓTH, É.: Copyright aspects of the Digitised Legislation Knowledge Store 291

Libraries planning digitisation activities must consider three main issues in terms of copyright: May they digitise their holdings at all? What rights arise for the library after digitisation? What can the library do with the material within legal limits? Before answering these questions a number of tasks has to be solved, in order to ensure that the works are utilised in

accordance with copyright regulations: first, it has to be established whether the work in question is protected under copyright or related rights; second, if so, whether the period of protection has already ended; third, whether the planned action is qualified as authorized or free use; and, after this three-step test, whether its free use (digitisation and provision) is possible. The DTT portal includes two million pages of historical parliamentary documents, sources of law, literature on law, history and political science. About 60% of these materials does not either belong under the Copyright Law of 1999 (no. LXXVI.), or the specified protection time has already elapsed, consequently, they can be made accessible to all. These materials are provided by the Library of the Hungarian Parliament organised into a database. A smaller part of documents, about 40%, are still under copyright protection. These digitised pages are provided solely on a closed network, and one cannot replicate (copy, print or save) them. As libraries and the book publishing industry have got different views on some issues, it is important to continue their dialogue begun last year, as it is their common interest to design a modern service system.

KARDOS, H.: Content provision on the DDT portal297

One of the main goals of the Digitised Legislation Knowledge Store project was to digitise outstanding works on law, political science and the history of the Hungarian Parliament, for the purposes of legislation, education and interested individuals. It was found most justified to digitise legal literature between the two world wars as it is the literature, arguments and term used in the period in question that best reflect the continuity of language and thinking within the literature on law and political science. The parliamentary literature collection includes books on parliamentarism, on the history of the Parliament, its organisation and operation. The works selected from the Library's collection for digitisation were mostly published between 1850 and 1945, in Hungarian. In the Knowledge Store compiled legal sources represent a significant part: the official gazettes of seven ministries, and collections of decisions with the theoretical foundations by courts. During the project a total of 73 renowned journals in the field of law and political science were digitised, together with their articles (overall, 20,000 issues containing approximately 90,000 articles) which can be searched by author, title and subject. The documents are arranged in subject groups (called collections) and are managed by the DigiTool system. Information is provided by the integrated library system database, the connection between the two systems – through the same record identifiers. 40% of materials are protected by copyright, therefore, they are accessible only on site. In case of journals the protection period was set at 110 years from publication date. This means in practice that from January 1, 2013 the journal issues published in 1902 and earlier are accessible. The DTT portal constitutes a linked content management and collection management system which contains 1) digitised content with metadata organised into subject collections on the one hand, 2) related reviews about digitised content on the other, 3) plus earlier catalogued parliamentary materials in databases with a link to the new portal.

Z. KARVALICS, L.: About data hugging and beyond300

In the world of data earthquake-like changes are taking place, accompanied by reflections from extensive special literature. This brief review does not, however, review recent developments; it strives to introduce as many new, frequently closely intertwined concepts making up conceptual word clusters from data culture, as possible.

Boros Ildikó

Digitalizálás – a Digitalizált Törvényhozási Tudástár projekt tapasztalatai

Az Országgyűlési Könyvtár Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) projektje 2010. január 4. és 2012. november 30. között valósult meg, kiemelt projektként, az Elektronikus közgazgatás operatív program (EKOP) keretében, az Európai Unió támogatásával és az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával. A cikk a projekt lelkét jelentő digitalizálás munkafolyamatát mutatja be.

A projekt fő célja a digitalizálás volt, melynek keretében számos, 1850 és 2010 között megjelent magyar nyelvű könyv, időszaki kiadvány, jogforrás, jogi, történettudományi, országgyűlési és politikai szakirodalom digitalizálása történt meg. A projekt keretében létrejött új portál célja, hogy tartalomszolgáltatásával hatékonyan segítse a jogalkotási munkát, a jogalkotás háttérében folyó szakmai tevékenységet, támogassa a felsőoktatásban és a tudományos műhelyekben folyó oktató- és kutatómunkát, a könyvtárak jogi, politológiai és történettudományi tájékoztató tevékenységét és a megszerzett tapasztalatokkal a könyvtárak jövőbeni digitalizálási tevékenységét.

A projekt szakaszai

1. Megvalósíthatósági tanulmány benyújtása (2008)
2. Pályázati, tervezési szakasz (2009. június – 2010. január)
3. Szerződés-kötés (2010. április 13.)
4. Kommunikációs, előkészítő szakasz (2010. január – június)
5. Digitalizálási közbeszerzési eljárás (2010. május – 2011. január)
6. Digitalizálás - végrehajtási szakasz (2011. január 21. – 2011. december)
7. Portál közbeszerzési eljárás (2011. május – 2011. december)

8. Portál, tartalomszolgáltatás - végrehajtási szakasz (2011. május – 2012. szeptember)
9. Adatbázis-publikálás, tárgyszavazás (2011. június – 2012. október)
10. Kommunikációs, záró szakasz (2012. szeptember – 2013. június)
11. Projektzárás (2012. november 30.)
12. Fenntartási időszak (2012. november 30. – 2017. november 30.)

A digitalizálás előkészítése

Az informatikai háttér megteremtése

A projekt egyik meghatározóan fontos eleme az informatikai környezet kialakítása volt: a hardver- és szoftverszükségletek, illetve az archiválás tervezése. Az így megvalósult bázis a könyvtárban folyó hosszú távú digitalizálás alapjait kívánta megteremteni. A digitalizált állomány tárolása és szolgáltatása érdekében az *Országgyűlés Hivatala* közbeszerzési eljárás keretében, saját költségvetésből, a projekt *hardver* háttérének támogatása céljából korszerűsítette szerverparkját, és megvásárolta a létrejövő digitális gyűjtemény kezelését biztosító *DigiTool* szoftvert. A DigiTool ún. digitális gyűjteménykezelő szoftver, amely minden fajta (szöveges, audio és video) digitális médiát kezel. A digitális állomány a DigiTool-ban kiegészíthető a digitális dokumentumokhoz tartozó metaadatokkal.

Ezt követően kerültek meghatározásra a digitalizálás *általános műszaki paramétereit*, amelyek a következők:

- *Képfarmátum*: TIFF (Tagged Image File Format). A TIFF a digitális képek szabványos tömörítetlen formátuma. Mivel ebben a formátumban nincs tömörítés, a kép minősége megfelelő.

- *Felbontás:* 400 dpi
- *Színmélység:* 8 bit
- *Oldalkép:* Egy kép csak egy dokumentumoldalt, a teljes oldalt tartalmazza.
- *Margók mérete:* A margók mérete nem kisebb 50 pixelnél és nem nagyobb 200 pixelnél.
- *Oldalferdeség:* Az oldalferdeség nem haladhatja meg a 0,5 fokot.
- *Mérethűség:* Az oldalak mérethűen, az eredeti kötetnek megfelelően lettek elmentve (1:1 arányban). Az oldalméret beállítása kötetenként azonos, a dokumentumok oldaltájolásán nem változtattunk.
- *Bélyegkép:* Minden digitalizált dokumentum címlapjáról bélyegkép készült.
- *Képjavitó eljárás:* Minden oldal arányos körbevágása megtörtént.
- *Karakterfelismerési minőség:* (OCR = Optical Character Recognition). A főszöveg esetében: 95%-os minőség, azaz 100 karakter maximum 5 hibát tartalmazhat; speciális oldalak esetében: 995 ezrelékes pontosságú, azaz 1000 karakterből 5 lehet hibás; problémás oldalak esetében: 90%-os minőség, azaz 100 karakter maximum 10 hibát tartalmazhat.
- *Karakterkészlet/kódolás:* UNICODE/UTF-8
- *OCR formátum:* Az elkészült oldalak kereshető, kétrétegű PDF formátumban kerültek feltöltésre a DigiTool szoftverbe.
- *Metaadat:* Minden oldalt az oldal tartalma szerint egyedi azonosító jelzettel láttunk el: szöveg, kép, tárgymutató, oldalszám, többhasábos szöveget tartalmaz-e, az oldalon szereplő szöveg nyelve, a kiadvány lapszáma, évszám, egyéb azonosítók. (A metaadatok hozzárendelése a művekhez a keresés elősegítése érdekében szükséges.)
- *Feldolgozott állomány átadása:* 2 TB kapacitású külső merevlemezekben.
- *Kötetek azonosítása:* Az egyes kötetek azonosítása vonalkód alapján történt.

Következő lépésként megtörtént a *digitális dokumentumok fizikai és logikai megjelenítésének kialakítása* – az alábbiak szerint: könyvek (lehetnek egy- vagy többkötetesek, tartalomjegyzékkel vagy a nélkül); döntvénytárak (lehetnek egy- vagy többkötetesek); időszaki kiadványok (cikkek), közlönyök (füzetek). Alapja: METS (Metadata Encoding and Transmission Standard = metaadat-kódolási és átviteli szabvány); adatscsoportok: fejlécszöveg, leíró metaadat, adminisztratív metaadat, objektumcsoport, strukturális térkép.

Ezt követően kialakításra került a *tömeges betöltés* munkafolyamata. Lépései: adatbázis-építés a szkennelt fájlok adataiból (fájlnév, útvonal), dokumentumcsoportonként (közlönyök, döntvények, könyvek, folyóiratok). Összefűzött PDF állomány (cikkek, füzetek, kötetek stb.) készítés az adatbázis adatainak segítségével. Ehhez segédlet készült: nevezéktan dokumentumcsoportonként, dokumentáció a fizikai és logikai megjelenítésről a DigiToolban és további segédtablák az alábbiak szerint (az adatok a könyvtár adatbázisaiból előállíthatók):

- Közlönyök: rendszerszám, jelzet, közlönycím, év, copyright;
- Döntvények: rendszerszám, vonalkód, döntvénycím, év, copyright;
- Könyvek: rendszerszám, vonalkód, könyvcím, év, copyright;
- Folyóiratcikkek: rendszerszám, jelzet, folyóiratcím, év, füzet, oldal, cikkcím, copyright.

Dokumentumcsoportonként létrehozott sablonok alapján METS/XML készült, a könyvtári adatbázisokból nyert adatokból.

A matematikai statisztika módszereivel előzetesen megtervezték a digitalizált állomány *minőségellenőrzését*. A kiválasztott eljárás az érvényes MSZ 548-77 és ISO 2859-1 szabványok I-es fokozatú ellenőrzésnek elvégzésén alapult az alapsokaság mérete alapján, mintavételes eljárással.

A művek kiválasztásának alapelvei

A projekt alapvetően fontos eleme volt a művek kiválasztása digitalizálásra. A digitalizálást megelőzően *általános alapelveket* határoztunk meg, amelyek tudományterület, dokumentumtípus, nyelv, idő stb. vonatkozásában határozták meg a művek csoportjait. A műveket a jogtudomány, a történettudomány és a politikatudomány területről, vagyis az Országgyűlési Könyvtár főgyűjtőköreinek alapvető szakirodalmából válogattuk ki. A kiválasztott művek mind magyar nyelvűek. Tekintettel arra, hogy fontos cél volt a digitalizált művekhez való széles körű, internetes hozzáférés biztosítása, arra törekedtünk, hogy a listában többségben legyenek a szerzői jogi védelem alá már nem tartozó művek. Ennek megfelelően főként 1850 és 1945 között megjelenő műveket választottunk ki; az 1945 utáni szakirodalomból kisebb mennyiséget. Az egyes tudományterületekhez tartozó listákat szakterületi munkacsoportok állították össze.

Az előkészítési feladatok közé tartozott az ún. *tartaléklisták összeállítása*. Ebben a munkafázisban kb. 7500 kötet (2 800 000 oldalnyi terjedelemben) előkészítése történt meg.

A kötetek előkészítése

A könyvtár előzetes állapotfelmérésben rögzítette a kötetek terjedelmi, szerkezeti és átadás kori állapotának legfontosabb jellemzőit (ún. állapotfelmérő kísérőlapon). A könyvekről egyedi, a folyóiratokról, közlönyökről és a döntvényekről csoportos állapotleírást készült. A kísérőlap elkészítését kitöltési útmutató segítette. Az eredmények rögzítése ún. állapotfelmérő adatbázisban történt.

A *könyvek egyedi állapotfelmérését* az ún. Állapotfelmérő munkacsoportot végezte el. A munkacsoport feladata volt a digitalizálásra kerülő dokumentumok könyvészeti, fizikai és könyvkötészeti szempontok szerinti értékelése. Az értékelés célja az volt, hogy

- minden egyes kötet vonatkozásában eldöntsék, milyen digitalizálási technológiát lehet és szabad alkalmazni;
- regisztrálják, hogy az adott kötet milyen szkennelési, szövegfelismertetési problémákat jelenthet;
- amennyiben lapra vágásra kerül a kötet, a helyreállítás érdekében pontos képünk legyen az eredeti könyv szerkezetéről, kötéséről;
- fel tudjuk mérni az előkészítési és helyreállítási munkákat;
- ki lehessen válogatni a problémás és problémamentes köteteket annak érdekében, hogy viszonylag egységes bánásmódot igénylő csomagokat lehessen összeállítani a digitalizáláshoz.

Az értékelés az alábbiakra terjedt ki:

- a *mű*, majd a *példány* kiválasztása;
- a *kötés vizsgálata*: nyithatóság, belső margó, borító, kötés;
- a *könyvtest vizsgálata*: terjedelemben, méret, mutatók, mellékletek stb.;
- *hiányok*: összegyűjtése, pótlása;
- a *papír vizsgálata*: elszíneződés, szálirány, töredezettség;
- a *szövegtűkőr vizsgálata*: átnyomódások, olvasói bejegyzések, aláhúzások, eltérő szövegrány, táblázatok, foltok, lyukak, szakadások.

Az *időszaki kiadványok* esetében *csoportos állapotfelmérés* történt, az adatgyűjtés és az értékelés az alábbiakra terjedt ki:

- bibliográfiai leírás, előzmény, folytatás, címváltozás;
- évfolyam; megjelenési év;
- átadott kötetek (fizikai egységek) száma /db.;
- állapotleírás;
- éves tartalomjegyzék, helye;
- füzetszám;
- oldalszámozás típusa (folyamatos vagy újrakezdődő);
- füzetborító helye;
- füzetszámok tartalomjegyzéke, helye, oldalszáma;
- melléklet címe, száma, helye;
- eltérő méretű oldalak helye, oldalszáma;
- hiányzó oldalak, hiányzó számok helye, oldalszáma;
- téves oldalszám, téves kötészet sorrend helye, oldalszáma;
- OCR problémák; utómunka;
- oldalszámok: melléklet és a teljes évfolyam oldalszám.

Az Állapotfelmérő kísérőlap egy másolati példánya végig kísérte a köteteket.

A közbeszerzési eljárás

A feladat tervezése során dönteni kellett arról, hogy a digitalizálást külső vállalkozóval vagy saját munkával célszerűbb-e elvégezni. A korábbi tapasztalatok, valamint az előnyök és a hátrányok mérlegelése után a könyvtár a külső vállalkozóval történő munkavégzés mellett döntött: a munka mennyisége, a rendelkezésre álló rövid idő és a piacon megjelenő robottechnológia újdonsága egyaránt egy professzionális külső vállalkozás bevonása mellett szólt. A könyvtár munkatársai az előkészítési feladatokat végezték el.

Első lépésként kidolgozásra került a digitalizálási közbeszerzés műszaki-szakmai specifikáció, amelyben tartalmazta az elbírálási szempontokat, a műszaki-szakmai, és a gazdasági-pénzügyi alkalmassági feltételeket. Meghatározásra kerültek a szkenneléssel, a karakter-felismertetéssel, a fájlnevezésekkel, a digitalizált állomány betöltésével, a kötetek átadásával, visszavételével és a kötetek állományvédelmével kapcsolatos elvárások, továbbá bemutatásra kerültek a digitalizálásra kiválasztott kötetek jellemzői, kiemelve mindazon információkat, amelyek meghatározóan fontosak a szkennelés és a karakter-felismertetés folyamatában.

2010 júniusában jelent meg az első ajánlattételi felhívás, amely alapinformációkat, műszaki-szakmai specifikációt és jogi követelményeket tartalmazott. Minden pályázónak számos jogi követelménynek kellett megfelelni: felolvasólap készítése; nyilatkozat a kizáró okokról; a köztartozásmentes adózásról; az előző három év árbevételeiről; nyilatkozat az előző három évben végzett könyvtári vagy levéltári dokumentumok digitalizálására, karakterfelismeretetésére, adatbázisba szervezésére vonatkozó szolgáltatás teljesítéséről; a szerződésben részt vevő szakemberekről; a rendelkezésre álló erőforrásokról (a digitalizálásra alkalmas gépekről); a biztosítékokról; a részteljesítésekről; a teljesítésbe bevont alvállalkozókról, szakemberekről. Az érdeklődőknek egy ún. helyszíni bejárás keretében bemutattunk egy válogatást a digitalizálásra váró kötetekből. Ezt követően az eljárásban részt vevő cégek benyújtották ajánlataikat, amelyeket az ajánlattételi felhívásban meghatározott szempontok alapján értékelve és megtörtént a szerződéskötés a nyertessel. A közbeszerzési eljárás az előzetesen tervezettnél sokkal több időt vett igénybe, mivel az első eljárás eredménytelenül zárult. A második közbeszerzési eljárás nyertese a *Bravogroup Rendszerház Kft.* és a *DocuScan Dokumentumkezelő Kft.* konzorciuma lett.

A digitalizálást a DocuScan Dokumentumkezelő Kft. végezte. A cég 15 éve foglalkozik dokumentumok kezelésével, digitalizálásával, jelentős tapasztalattal rendelkezett a digitalizálás területén, ám ebben a projektben egy teljesen új technikát kellett alkalmaznia. A korábbi, főként nagyteljesítményű lapbehúzó szkennerekre épülő, különálló lapokat kezelő feldolgozási munkafolyamatról át kellett állni a robotszkenner segítségével végzett könyvdigitalizálásra. Speciális feldolgozási eljárást igényelt a digitalizált állományok adatbázisba szervezése és portálon való szolgáltatása is.

A digitalizálási közbeszerzésből közvetlenül adódó feladatok elvégzése a könyvtár létrehozott ún. Digitalizálási munkacsoportot.

A kötetek átadásának és átvételének előkészítése

A Digitalizálási munkacsoport egyik feladata volt a kötetek folyamatos biztosítása a digitalizáláshoz, a három műszakos, tömeges feldolgozáshoz. Kidolgozásra került a kötetek átadásának és visszavételének munkafolyamata és dokumentálási rendje. A könyvtári kötetek átvétele tételes átadás-átvételi

jegyzőkönyvvel történt, csomagokban. A könyvtár az állomány védelme és megóvása érdekében külön állományvédelmi tájékoztatót készített, amely tartalmazta a kötetek tárolásával, szállításával, lapozásával kapcsolatos tudnivalókat.

A metaadatok előkészítése

A megfelelő példányok kiválasztása céljából szükséges volt a digitalizálásra javasolt művek könyvszerzeti, példány- és kiadási adatainak behasonlítása is. Elengedhetetlen volt a könyvek és az időszaki kiadványok adatbázis rekordjainak ellenőrzése, javítása, előkészítése konverzióra, a szerzői jogi státusz és a gyűjteménybe szervezési kódok bevétele az adatbázisba. Megtörtént a metaadatok előkészítése. A digitálisan elérhető dokumentumok adataihoz használt szabványok a következők voltak: Dublin Core ajánlások (DCMI). Metaadat leíró szabvány. MSZ ISO 15836. ESE – Europeana Semantic Elements. Version 3.4.1.

Elkészült a metarekordok bibliográfiai adatelem specifikációja is. A digitalizálandó folyóiratok cikkein egy részéről rendelkezett a könyvtár rekordokkal, a hiányzókat a Vállalkozónak kellett elkészítenie. E munkafolyamat általános és az adatok leírásának specifikus szabályait az Adatbázis munkacsoport dolgozta ki.

Az előkészítő munkafázisban készült a digitalizált könyvek tartalomjegyzékeinek rögzítése; külön munkacsoportok foglalkoztak az új portál tartalom-szolgáltatási alapelveinek kialakításával és a dokumentumokhoz való szerzői jogi hozzáféréssel.

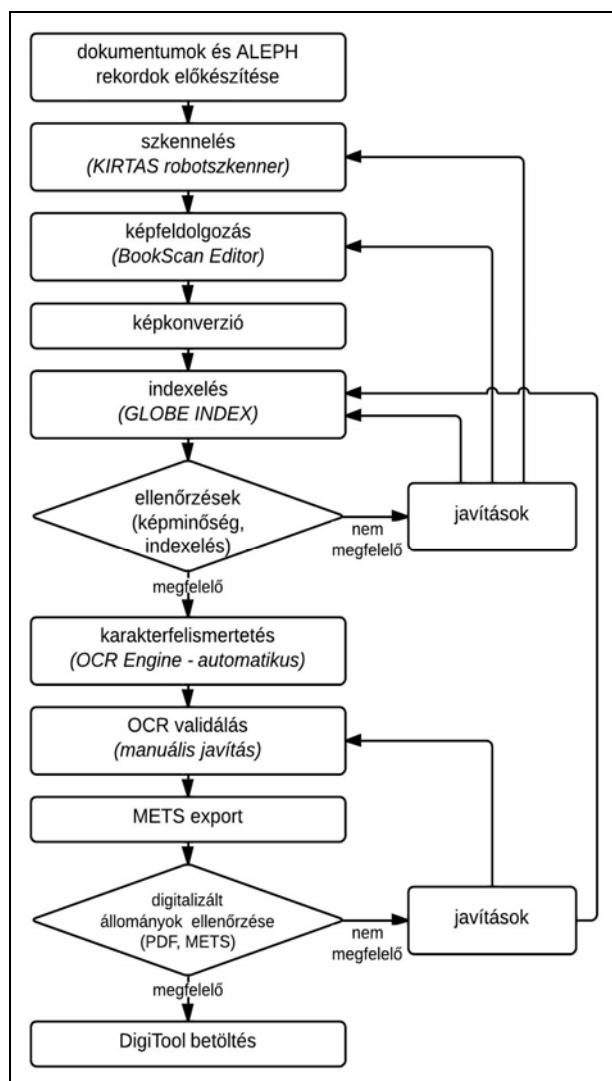
A digitalizálás

A digitalizálás közös irányítása

Az együttműködés szabályaira vonatkozóan a nyertes vállalkozó és a könyvtár egy ún. *Projekt Alapító Dokumentumot* (PAD) készített, amely tartalmazta a közös munkára vonatkozó eljárásokat, a működési szabályokat, a digitalizálás ütemtervét, a szervezeti renchez kapcsolódó felelősségi és hatásköröket, a vezetéssel kapcsolatos eljárásrendet, továbbá a közös munka dokumentálásának rendjét (1. ábra).

A digitalizálási feladatok és az egyes szakmai csapatok munkájának gyors nyomon követésére, valamint az operatív munkát befolyásoló döntések meghozatala céljából a könyvtár és a vállalkozó

heti rendszerességgel ún. Projektvezetői megbeszélést tartott. A munka során készített elektronikus és papír dokumentumok tárolására és visszakereshetőségének biztosítására, a munkadokumentumok különböző verzióinak kezelésére közös dokumentumkezelő rendszer, a *Therefore* program került bevezetésre, közös, egységes sablonok használatával (emlékeztető, átadás-átvételi igazolás, teljesítési igazolás, státuszriport, változáskezelő-sablon).

1. ábra A digitalizálás folyamata

A digitalizálás helyszíne

Tekintettel a digitalizálásra kiválasztott művek értékére, egyediségére, sok esetben pótolhatatlanságára, valamint az állomány védelmére, a digitalizálás *helyben* történt: az Országház épületében, a

könyvtár területén erre a célra elkülönített helyiségekben, a könyvtárról leválasztott és a Vállalkozónak átadott területen került sor a digitalizálásra és a kapcsolódó vállalkozói háttérfeladatok elvégzésére. A tesztüzemet követően a digitalizálást végző cég három műszakos munkarendben szervezte és végezte feladatait.

Tesztüzem

2011. február 2-ától március 3-áig tartott az előzetes tesztelés időszaka. Ez idő alatt minden dokumentumcsoport tekintetében részletes előzetes konzultáció zajlott a Könyvtár és a Vállalkozó képviselői között. A tesztcsomag előkészítéshez külön szempontrendszert készült, mennyiségi, minőségi, szkennelési és fájlnevezési szempontokat is figyelembe véve. A tesztidőszak alatt minden dokumentumcsoportból megtörtént a kiválasztott dokumentumok szkennelése, optikai karakterfelismertetése, indexelése és feltöltése a DigiTool rendszerbe. Ennek célja a munkafolyamat optimalizálása, a vállalkozóval való egyeztetés, a rekordok összekapcsolásának és a betöltés módjának a meghatározása, a használati jogosultságok kijelölése volt.

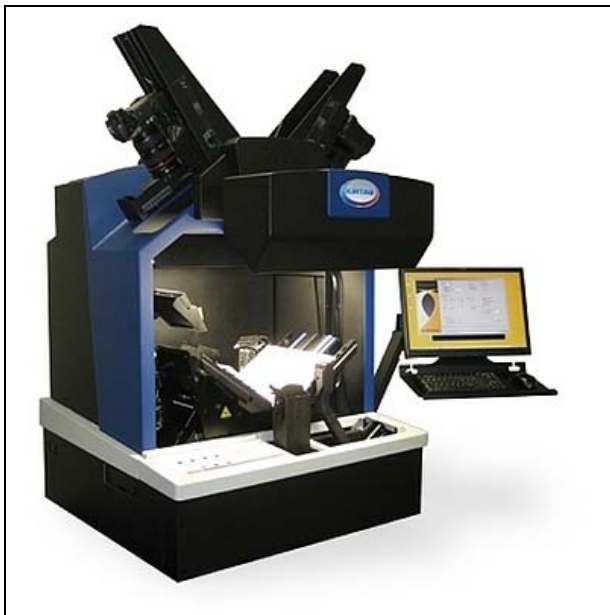
Szkennelés

A szkennelés nagy része *Kirtas KABIS III.* típusú *robotszkennel*rel történt (2. ábra). A robotszkennel jobb és bal oldalán két, egyenként 21.1 megapixel felbontású Canon típusú kamera található, amelyek a kötetek bal és jobb oldaláról készítik felvételeket a kívánt formátumban. A szkennel maximumális névleges kapacitása 3000 oldal/óra. A maximumális kötetméret: 28x35.6 cm. A szkennelés sebességét alapvetően a kötetek állapota határozta meg, ennek megfelelően lehetett kiválasztani az alkalmazott szkennelési eljárást.

A legjobb minőségű kötetek *automata üzemmódban* szkennelhetők, amely esetben az operátorok a kötet gépbe helyezését és alapbeállítások elvégzését követően „csak” felügyelték a gép működését. A lapozást és a fotózást a gép automatikusan végezte. A gép teljesítménye – tapasztalati értékek alapján – 25 000 oldal/nap (24 óra).

A rosszabb állapotú, sérült vagy régi kötetek esetében a folyamatot manuális rásegítéssel kellett elvégezni, előfordult a szkennelés során, hogy szükséges volt minden egyes oldal igazítása. *Manuális üzemmódban* a szkennelési sebesség –

tapasztalati értékek alapján – 10-13 000 oldal/nap (24 óra).

2. ábra Kirtas KABIS III. típusú robotszkenner

A nagyméretű köteteket, a kihajtható mellékleteket *síkágyas szkennel*rel készítették el.

Képfeldolgozás

A munkafolyamat következő lépése a *képek feldolgozása, vágása és javítása* volt. Ebben a folyamatban ún. *Book Scan Editor (BSE)* szoftver segítségével végezték el a képfeldolgozáshoz szükséges beállításokat például file-ok elnevezése, egy ferdén elhelyezkedő oldal kiegyenesítése, a szkennel lefogóinak kivágása, fény- és kontrasztarányok beállítása, szövegtűkör körüli vágókeret beállítása stb. Ezeket a beállításokat a program egy XML típusú file-ba mentette. Ennek a file-nak a segítségével tudta az automata vágó legyártani a megfelelő TIFF-formátumú képeket. Ez a munkafolyamat lassú; tapasztalati értékek szerint átlagosan kb. 8 kötet készült el óránként.

Az automata vágás az ún. Super Batch programban történt, ahová be kellett tölteni a kötethez tartozó nyers képeket és automatizált módon megvágni. A vágás beállító által megadott és XML fájlba mentett paramétereinek alapján a program TIFF-formátumú fájlokat generál.

Az automata vágás által létrehozott képek javítása során lehetőség nyílt minden oldal ellenőrzésére.

Boros I.: Digitalizálás – a Digitalizált Törvényhozási ...

A művelet során a vágás-beállító által beállított paramétereinek lehetett finomítani, változtatni (pl. ferdeség, vágókeret stb.).

A könnyebb kezelhetőség érdekében a TIFF tömörítetlen képeket JPEG tömörített formátumú fájlokká konvertáltuk, így 5-30 MB méretű TIFF-kép helyett 100-600 KB-ra leegyszerűsített, ún. *nézőképekkel* lehetett dolgozni.

Az ellenőrzés folyamán került kijelölésre a kötetek első 10 oldalából az a felvétel, amely a *bélyegkép* lett.

Metaadat-készítés

Ebben a munkafolyamatban zajlott a GLOBE-Index nevű program segítségével a metaadatok hozzárendelése minden kötet minden oldalához. Ilyen információk, például az oldal tartalma szerint: szöveg, kép, tárgymutató, oldalszám, több hasábos szöveget tartalmaz-e az oldal, a szöveg nyelve, a kiadvány lapszáma, évszám, egyéb azonosítók.

Karakterfelismerés

A szkennelt képek esetében szövegkonverziós eljárás, optikai karakterfelismerés (*OCR = Optical Character Recognition*) biztosítja a kereshetőséget. Ez a technológia, bizonyos hibagyakoriság mellett, képes automatikusan felismerni a nyomtatott oldalon látható karaktereket (betűket). Azoknak az oldalaknak az esetében, ahol a könyvtár magas minőségi elvárást határozott meg, manuális javítás vált szükségessé. A karakterfelismerés a munkafolyamat szintjén azt jelentette, hogy a képfeldolgozás után az adatok továbbkerültek az OCR adatbázisba, s egy teljesen automata folyamatként az ún. *OCR Engine* létrehozta a már végleges formátumú kétrétegű PDF állományt.

Tömeges feltöltés

Az elkészült oldalakat kereshető, kétrétegű PDF formátumban töltötték fel a DigiTool szoftverbe. A folyamat végén a program rendszerezte és összemásolta a PDF-eket egy ún. DigiTool-állományba, amely már a végleges betöltés tárgya. A METS export folyamán olyan betöltő csomag jött létre, amely tartalmazta a PDF-et, a kötet belső struktúráját, és lehetővé tette, hogy a katalógusból a bibliográfiai adatokat az objektumhoz kapcsoljuk.

Ellenőrzés

Az ellenőrzési munka első fázisában a vállalkozó teljesítési késedelme miatt csak az első átadások nagy tömegű ellenőrzését követően váltak láthatóvá a típushibák és azok nagyságrendje. Ennek eredményeképpen a hibák javítása nagyobb mennyiségű oldalt érintett.

Az ellenőrzés első lépése a TIFF-képek automatikus ellenőrzése volt. A szkennelés folyamán előállított nyersanyag, TIFF-fájl, a későbbi eljárások alapja, ezért ezen a ponton a könyvtár minőségellenőrzést végzett.

Az *automatikus ellenőrzés* a képek technikai paramétereinek (formátum, felbontás, színmélység, minimum-maximum méret) és mennyiségének vizsgálatára terjedt ki. A talált hibák minősége és mennyisége miatt a könyvtár manuális ellenőrzést is végzett.

A *manuális ellenőrzés* folyamán a szkennelés általános minőségellenőrzése zajlott (élesség, ferdeség, hullámosság, körbevágás, oldalsorrend, oldalhiány, dupla oldalak, margók szélessége, mérethűség szempontjából), illetve a folyóiratok és közlönyök esetében annak vizsgálata, hogy megfelelő-e a kötetjelzés, a megjelenési év, a füzetszám, a mellékletek, a füzetborítók, a tartalomjegyzék, a mutatók elnevezése, azonosítása, pontos-e az egyes adatok felvétele.

Az ellenőrzés technikai és adminisztratív feltételeinek kialakítása érdekében a számítógépek adottságaihoz igazodva megtörtént a képfájlokat kicsinyítése/tömörítése. A képanyagok (TIFF-képek) ellenőrzése 5 vagy 10 ezer oldalt tartalmazó csomagokban történt. Az ellenőrzéshez egységes szempontrendszert használtunk, külön a könyvekre és külön az időszaki kiadványokra. Tömeges hibák észlelése esetén rendkívüli vizsgálat elvégzésére volt szükség, majd javaslatot kellett kidolgozni a kockázatok további elkerülésére.

Azok a kötetek, amelyek megfeleltek a minőségi követelményeknek, „OK” minősítést kaptak, majd átadtuk őket a következő munkafázisra. Ha a hibák mennyisége a kötet oldalszámához viszonyítva meghaladta a 10%-ot, akkor a teljes kötetet újra feldolgozták. Ha a hibák mennyisége nem haladta

meg a 10%-ot, abban az esetben csak a hibás (egy-egy) oldalak javítása történt meg.

A digitalizált állomány tárolása

Az archiválás IBM Tape Library kazettás egység passzív háttérkapacitású DAT-kazettára történő archiválás és mentési célú tárolás HP Data Protector rendszerrel. A digitalizált dokumentumok eredeti képei (TIFF-fájlok) hozzávetőleg 15 TB tárhelyet foglalnak el. Az eredeti képfájlok alapján készült kétrétegű PDF-fájlok a központi háttértárolón jelenleg 3 TB-ot foglalnak el.

Összegzés

A projektben digitalizált oldalak száma 2 millió oldal, a kötetek száma összesen 5272 kötet. A digitalizált dokumentumokhoz a hatályos szerzői jogi szabályozásnak megfelelően lehet hozzáférni. A művek jelentős része (mintegy 40%) azonban szerzői jogi védelem alatt áll, így csak az Országgyűlési Könyvtárban elhelyezett számítógépeken jeleníthető meg, tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljából. A szerzői jogvédelem alá nem tartozó művek a nyilvánosság számára szabadon hozzáférhetők az interneten. Ez esetben a dokumentumok egésze vagy része letölthető, menthető és nyomtatható. A DTT-portál informatikai szempontból akadálymentes, a gyengén látók számára is jól használható.

A DTT projekt keretében digitalizált dokumentumokat digitális gyűjteményekbe rendezetten, a DigiTool nevű gyűjteménykezelő szoftveren keresztül szolgáltatjuk. A digitalizált köteteket a hierarchikus struktúrában rendezett gyűjteményekben lehet áttekinteni, böngészni. A gyűjteményeken belül további algyűjtemények segítik a tájékozódást.

A DTT nagyobb gyűjteményei a következők: jogforrások, könyvek, folyóiratok.

- *Jogforrások: Közlönyök:* 11 féle közlöny, 1129 kötetben, 20 924 füzetben; *Döntvények:* 39 féle döntvénytár, 605 kötetben.
- *Könyvek:* 864 mű, 2248 kötetben.
- *Folyóiratok:* 73 féle folyóirat, 1674 kötetben, 20 800 füzetben.

A digitalizált gyűjtemények, hozzájuk kapcsolódó tudástárral az ún. DTT-portálon (3. ábra) átérhetőek el.

3.ábra A DTT projekt honlapja: <http://dtg.ogyk.hu/hu/>

Beérkezett: 2013. V. 20-án.

Boros Ildikó
 az Országgyűlési Könyvtár
 Gyűjteményszervezési osztályának
 vezetője.
 E-mail: boros.ildiko@ogyk.hu

Ingyenesen letölthető szerzői jogi kézikönyv

A ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért honlapjáról ingyenesen letölthető a *Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez* című kiadvány.

A szerzői joggal foglalkozó szakembereknek szóló hasznos kiadványhoz juthat, aki honlapunkról letölti a *Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez* című kötetet. A mű a jogkereső jogosultak, felhasználók, hivatásos és alkalmi jogalkalmazók számára készült tudományos gondossággal, pontossággal.

Az első fejezet a szerzői jog mindenkor hatályos anyagi jogi szabályozásába enged betekintést, ismertetve a bírói és szakértői gyakorlatot, valamint az Európai Bíróság döntéseit, majd a polgári jogi jogérvényesítés eszköztárát mutatja be, rávilágítva a legjobb gyakorlatokra és jogérvényesítési problémákra is. Ezt követi a büntetőjogi jogérvényesítési fejezet, elsősorban a Btk. rendelkezéseire koncentrálván. A kötetet a vámjogi fejezet zárja, amely terület ugyan a szerzői jogi jogérvényesítésben egyre kisebb szerepet játszik, a jogérvényesítési kötet azonban semmiképp sem lehetne teljes nélküle.

Jó olvasást kívánunk!

ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért

<http://konyvtar.bpugyvedikamara.hu/2012/11/ingyenesen-letoltheto-szerzoi-jogi-kezikonyv>

Tóth Éva

A Digitalizált Törvényhozási Tudástár szerzői jogi aspektusai

A digitalizálási projektek egyik legnagyobb megoldandó problémája a szerzői jogok kezelése, hiszen nem elég a műveket elektronikus formátumúvá tenni, közkinccsé csak akkor válnak, ha hozzáférhetővé is tesszük őket. Az alábbi cikk e problémát elemzi, s megoldásának egyik lehetséges módjáról számol be.

A Digitalizált Törvényhozási Tudástár szerzői jogi szempontból fontos jellemzői

A Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) portálon megtalálható 2 millió oldalnyi történeti országgyűlési dokumentum, jogforrás, jogi, történettudományi és politikai szakirodalom (könyv, időszaki kiadvány) mintegy 60%-át azok a dokumentumok teszik ki, amelyek vagy nem tartoznak a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj) védelme alá, vagy már eltelt az előírt védelmi idő, s így, immár közkinccsként, szabadon hozzáférhetővé tehetők a nyilvánosság számára. Ezeket a dokumentumokat tehát a digitalizálást követően adatbázisba szervezve, mindenki számára szabadon hozzáférhető módon szolgáltatjuk.

A digitalizált dokumentumok kisebb része, mintegy 40%-a, még szerzői jogi védelem alá tartozik; ezek vonatkozásában még nem telt le a védelmi idő. Tekintettel az Sztj. rendelkezéseire, ezeket a digitalizált oldalakat kizárólag zárt hálózatban szolgáltatjuk, vagyis – a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően – csak a könyvtár helyiségein belül jeleníthetők meg az intézmény számítógépein, s semmilyen módon nem lehet többszörözni őket (nem másolhatók, nem nyomtathatók, nem menthetők).

Digitalizálás és szerzői jog

Tekintettel a hazai szabályozási és szakmai környezetre, ha egy könyvtár digitalizálási tevékenységet tervez, a szerzői jog szempontjából 3 fő kérdéskört kell átgondolnia:

1. Digitalizálhatja-e egyáltalán egy könyvtár az állományát?
2. Amennyiben digitalizálta és ebbe a tevékenységbe jelentős anyagi és szellemi erőforrásokat fektetett, milyen jogai keletkeztek?

3. A digitalizált állománnyal mit tehet törvényes keretek között?

Teendők a szerzői jogi szabályok betartásának biztosítására a projekt során

Mindezen megválaszolása előtt tekintsük át, milyen szerzői jogi problémák merültek fel a DTT projekt során, milyen feladatokat kellett megoldanunk ahhoz, hogy a szerzői jogra vonatkozó szabályozásnak megfelelően történjék az egyes művek felhasználása:

- először meg kellett állapítani, hogy a digitalizálásra kiválasztott mű szerzői vagy kapcsolódó jog védelme alatt áll-e egyáltalán;
- ha igen, letelt-e már a védelmi idő;
- a tervezett cselekmény engedélyköteles felhasználásnak vagy szabad felhasználásnak minősül-e;
- az ún. háromlépcsős teszt elvégzése után ténylegesen szabad-e a felhasználása (digitalizálás, integrált felületű portálon történő szolgáltatás).

Lássuk mindezeket részletesebben!

A digitalizálni tervezett művek szerzői jogi védelmének megállapítása

1. *Először meg kellett határozni, hogy a kiválasztott művek szerzői vagy kapcsolódó jog védelme alatt állnak-e.*

Nem tartoznak a törvény védelme alá a jogszabályok, az állami irányítás egyéb jogi eszközei, a bírósági vagy hatósági határozatok, a hatósági vagy más hivatalos közlemények és az ügyiratok (Sztj. 1§.(4) bek.). Kötelező erejű rendelkezések lévén nagyobb érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy ezek mind szélesebb körben és felhasználási módokon váljanak ismertté, mint az azokban megtestesülő kreativitás védelméhez. Jogszabályok vagy bírósági határozatok gyűjteményes műként vagy

adattárként történő összeállításának alkotói munkája például az egyéni, eredeti módon való válogatás, szerkesztés stb. azonban már szerzői védelemben részesül.

A jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően megállapítást nyert, hogy a projekt keretén belül kiválasztott dokumentumok köréből nem élveznek szerzői jogi védelmet:

- a jogforrások (törvénytárak, döntvénytárak – amelyek nem egyedi rendező elv szerint lettek összeválogatva);
- az országgyűlési dokumentumok: országgyűlési naplók, irományok, almanachok, lakáskönyvek és házszabályok.

2. *A szerzői jogi védelem alá tartozó művek közül ki kellett választani, hogy az adott mű esetében letelt-e már a védelmi idő.*

A védelmi idő lejártának megállapításához szükség volt annak feltárására, hogy ki van a szerzői jog szempontjából alanyi pozícióban, vagyis kit illetnek a szerzői jogok. Minden egyes dokumentumtípus esetében körbejártuk, hogy kihez köthetők szerzői jogok.

A szerzői jogvédelem jogosultja lehet, azaz szerzői jog illetheti meg:

- Aki a művet megalkotta, azaz a szerzőt.
- Közös művek esetében a szerzőket együttesen és – kétség esetén – egyenlő arányban, ha a közös mű részei nem használhatók fel önállóan (Sztj. 5.§ (1) bekezdés), ilyenkor a szerzőtársakat. Ha a közös mű *részei önállóan is felhasználhatók* (összekapcsolt művek), a saját rész tekintetében a szerzői jogok önállóan is megilletik a társzerzőket (Sztj. 5. § (2) bekezdés). Az összekapcsolt művekből álló, *együtt alkotott közös mű valamely részének* más művel való összekapcsolásához az eredeti közös mű valamennyi szerzőjének hozzájárulása szükséges.
- A fordítót, átdolgozót, feldolgozót: Más művének átdolgozása (a származékos mű) (feldolgozása, fordítása) esetén, amennyiben ennek *egyedi jellege* van (Sztj. 4.§ (2) bekezdés).
- Gyűjteményes mű esetén a szerkesztőt (Sztj. 7.§ (2) bekezdés). Gyűjteményes mű, ahol az egyes szerzők egymásra tekintet nélkül alkotják meg művüket, és ezeket egy alkotó szerkesztő összeválogatja. A gyűjteményes mű szerkesztőjét, ha a szerkesztés, összeválogatás, elrendezés eredménye sajátos, egyéni, eredeti gondolatot tükröz, önállóan megilleti a szerzői jog. Ez a védelem nem érinti az egyes szerzők jogi védel-

mét, vagyis ha a gyűjteménybe felvett művet külön fel kívánják használni, ahhoz az eredeti jogosult engedélye szükséges.

- Név nélkül vagy felvett néven nyilvánosságra hozott mű esetében a mű első nyilvánosságra hozóját (Sztj. 8.§).

A szerzői jogok alakulása a DTT adatbázisba szervezett dokumentumtípusok szerint

Jogforrások

Közlönyök: jogszabályokat tartalmazó hivatalos lapok. A közlönyök által közzétett jogszabályok szerzői jogilag nem védettek, de a közlönyre vonatkozóan a kiadó (vagy annak jogutódja) jogosult a digitalizálás engedélyezésére. A közlönyök esetében felvettük a kapcsolatot az adott ágazatért felelős minisztériummal, ahol a szerkesztőbizottságok működnek. A minisztériumok megadták a hozzájárulást a nyilvánossághoz való hozzáférhetővé tételhez. A közlönyök kiadója, a *Magyar Hivatalos Lap- és Közlönykiadó*, szintén hozzájárulását adta a projekthez.

Döntvénytárak: bírósági döntvényeket tartalmazó művek, amelyek az egyes döntvényeket tematikus vagy éves bontásban teszik közzé. A bírósági döntvények szerzői jogilag nem védettek, azonban a döntvénytár szerkesztőjének (jogutódjának) van szerzői joga, amennyiben az összeválogatás egyedi jellegű (ld. gyűjteményes mű).

A döntvénytárak esetében az 1945 és 1990 közötti időszakból lehetőségünk volt tematikus döntvénytárakat is a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tenni. A felhasználás engedélyezésére egy megállapodás keretében került sor: a *Complex Kiadó*, a két intézmény közötti jó szakmai együttműködésnek köszönhetően, hozzájárulását adta néhány, az ő gondozásukban megjelent kötet szolgáltatásához.

Könyvek

Monográfiák: A monográfiáknak lehet egy vagy több szerzőjük (szerzőtársak), illetve szerkesztőjük. Ismert szerzőjű művek esetében a védelmi idő attól független, hogy a művet a szerző életében nyilvánosságra hozta-e. Ebben az esetben a védelmi idő a szerző életének ideje és a halála időpontjától számított hetven esztendő. A védelmi időt a szerző halálát követő év első napjától kell számí-

tani. A szerzői jogi védelem jogosultja a fent említett időszakban a szerző, illetve annak jogutódja. Szerzőtársak esetében a védelmi időt az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani.

Tanulmánykötetek: Olyan könyvek, amelyek több, kisebb terjedelmű, önálló művet tartalmaznak. A tanulmánykötet a gyűjteményes mű tipikus példája.

Az összeválogatás alkalmazott elve elsősorban akkor tekinthető egyéninek, eredetinek, ha a gyűjtemény valóban válogatás eredményeként született meg, vagyis egy műveket, adatokat tartalmazó nagyobb halmazból a szerkesztő valamilyen egyéni, eredeti szempont alapján válogatja össze gyűjteménye egyes elemeit. Ez alapján az összeválogatás nem rendelkezik egyéni, eredeti jelleggel, ha az valamennyi, bizonyos tulajdonsággal rendelkező elemet (művet, adatot) tartalmaz (például a valamennyi budapesti telefon-előfizető adatai). Ugyancsak nem tekinthető összeválogatásnak a „gyűjtemény”, ha az csupán egy, vagy az összes elem számához képest elenyésző számú tételt tartalmaz.

Az elrendezés elsősorban akkor tekinthető egyéninek, eredetinek, ha az meghaladja a nyilvánvaló sorrendbe illeszthető tulajdonságok alapján (például kezdőbetű, súly, hossz, jogi anyagok esetében a megjelenés időrendjében megjelent szabálygyűjtemény) történő automatikus rendezést¹.

A gyűjteményes mű egészére vonatkozóan a szerzői jog a szerkesztőt illeti. A szerkesztő szerzői jogai nem érintik a gyűjteményes mű egyes művei szerzőinek önálló jogait. A szerkesztő szerzői jogi minősége akkor állapítható meg, ha a gyűjteményes mű létrehozása, az abban szereplő művek kiválasztása, rendszerezése, elrendezése egyéni, kreatív jellegű. A szerkesztő lehet a gyűjteményes mű minden művének egyben szerzője is.

Az egyes művek szerzői rendelkeznek a gyűjteményes mű előállítójával kötött szerződésekben át nem engedett jogaikról.

A tanulmánykötetek (gyűjteményes munkák) esetében szerzői jogi jogosultak lehetnek a szerkesztők (szerkesztők) vagy jogutódja(i) a mű egészére, illetve a szerzők (szerzőtársak) vagy jogutódja(i) az egyes tanulmányok vonatkozásában (ismert szerzőjű művek esetében).

Lexikonok: Általában betűrendbe sorolva közlik az egyes fogalmak (a címszavak) rövid, tömör, szakszerű magyarázatát. Az általános lexikon egy adott korszak valamennyi ismeretét, a szaklexikon pedig valamely tudomány, szakterület eredményeit tárgyalja.

Az enciklopédiák és a lexikonok esetében szerzői jogi jogosultak lehetnek a szerzők (jogutód) és a szerkesztés tekintetében a szerkesztők (jogutód). Lexikonok esetében általában a cikkek szerzőinek kiléte megállapíthatatlan, ezért – az Szjt. 31. § (3) bekezdés értelmében – ezek a nyilvánosságra hozataltól számított 70 évig részesülnek védelemben, hacsak a szócikk szerzője hitelt érdemlően nem bizonyítja, hogy jogsérelmet szenvedett.

Forráskiadások, szöveggyűjtemények: E dokumentumtípusok szerzői jogi kezelése a gyűjteményes munkákhoz hasonló. Lásd a gyűjteményes munkákra vonatkozó megjegyzéseket.

Adattárak: Tényszerű adatok valamilyen szempont alapján rendezett gyűjteményei (statisztikai adattárak, név- és címtárak, időrendi táblázatok stb.)

Az adattárak esetében szerzői jogi védelemben tipikusan az adattár szerkesztője (vagy jogutódja) részesülhet, hiszen az ilyen jellegű műveknél hagyományos értelemben vett szerzőről nem beszélhetünk.

Jogtudományi, politikatudományi és történettudományi folyóiratok

Időszaki kiadványok, ezen belül folyóiratok: részegységeik (füzeteik, számaik) meghatározott időközönként (havonta, kéthavonta, negyedévente) jelennek meg. A folyóirat elsődleges célja, hogy egy adott szakterület legújabb eredményeit közölje. Az egyes részegységeket azonos elvek alapján szerkesztik, gyakran tartalmazza a szerkesztőség állásfoglalását, a szakterületen megjelenő dokumentumok ismertetését.

A folyóiratok esetében a szerzői jogi védelem megilleti a folyóiratban publikált egyes művek szerzőit. Ugyanakkor a folyóirat jelentős ráfordítással létrehozott adatbázisnak minősülhet, amelynek előállítója (általában a kiadó) az egyes művek szerzőit

¹ Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei: SZJSZT-38/06 és SZJSZT 19/09/1

nem érintő, az ő jogaikkal párhuzamosan fennálló adatbázis előállítói sui generis kapcsolódó joggal rendelkezik, mint az adatbázis előállítója.

A folyóiratok esetében a DTT projekt során az a döntés született alapelveként, hogy a 110 évvel ezelőtt megjelentek szabadon hozzáférhetővé válnak. Annak érdekében azonban, hogy ne kövessünk el jogsértést, vagy lehetőség szerint minimálisra csökkentjük ennek esélyét, döntés született arról is, hogy nyilvános közleményt jelentünk meg a legtöbbet publikált szerzők jogutódjainak felkutatására. A folyóiratok esetében az 1902 előtti folyóiratok mintegy 3110 szerzőjének adatait kellett feltárni.

A szerzői jogi jogosultak adatainak a feltárása

A releváns adatok: név (névváltozat, írói álnév), születési évszám, halálozási évszám, foglalkozás. A feltárt adatokból szerzői adatbázist építettük.

A feltáró munka óriási erőfeszítést igényelt. A XIX-XX. század fordulóján rengeteg írói álnév fordult elő (pl. *egy Tisza-párti maradék, egy ügyvéd, egy conservatív* aláírással). Az akkori tudományos életre jellemző volt, hogy gyakorló jogászok is részt vettek a szakmai életben, gyakran publikáltak. Másik jellegzetesség, hogy sokan több tudományterületen is tevékenykedtek, így előfordult, hogy egy természettudós tollából született egy jelentős társadalomtudományi, esetleg politikai írás. (Tapasztalataink részletes elemzése önálló tanulmányt tenne ki ...)

A releváns adatok feltárásához a következő segédleteket, adatbázisokat használtuk fel:

- OSZK Retrobi adatbázis (Retrospektív Bibliográfia): <http://mnb.oszk.hu/>
- Petőfi Irodalmi Múzeum Névtér adatbázisa: <http://www.pim.hu>
- VIAF (The Virtual International Authority File): <http://viaf.org/>
- egyéb internetes és nyomtatott források, életrajzi lexikonok, adattárak.

A szerzői jogok a szerző életében és halálától számított *hetven éven* át részesülnek védelemben. A hetvenéves védelmi időt a szerző halálát követő év első napjától, szerzőtársak esetében az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani (Szjt. 31. §).

A digitalizált dokumentumok szerzői jogi védelem alá tartozásának vizsgálata eredményeként megál-

lapítható, hogy a projekt során digitalizált művek 60%-a vagy nem élvez szerzői jogi védelmet, vagy már letelt a védelmi idő. E művek esetében bármilyen felhasználás megengedett, hiszen már közkincsnek minősülnek. A projekt keretébe tartozó művek 40%-a szerzői jogi védelem alá tartozik, vagyis ezek bármely felhasználása esetében vizsgálni kell, hogy az adott felhasználás engedélyköteles vagy a szabad felhasználás körébe tartozik.

A projekt felhasználási cselekményeinek vizsgálata a szerzői jogi védelem alá tartozó művek körében

Miután megállapítottuk, hogy mely művek esetében van szó szerzői jogi védeletről, térjünk vissza a tanulmány elején felvetett 3 csomóponti kérdéshez:

1. Kérdéskör: *digitalizálhatja-e a könyvtár az állományában lévő, szerzői jogi védelem alá tartozó műveket?*

A digitalizálás a szerzői jog fogalomrendszerében *többszörözésnek* minősül, hiszen ahhoz, hogy a művet analógból digitális formátumúvá alakítsuk annak *másolására* van szükség. A szerző kizárólagos joga, hogy művét többszörözze, s hogy erre másnak engedélyt adjon (Szjt. 18. § (1) bekezdés). Az Szjt. 18. § (2) bekezdése szerint a *mű tárolása digitális formában elektronikus eszközökön többszörözésnek* minősül, amely szintén a szerző kizárólagos jogai közé tartozik. Továbbá a digitális másolatkészítés jogát az Szjt. 47. § (2) bekezdése szerint a szerző saját maga gyakorolja, ezért ezt a jogot a felhasználó csak a szerzővel létrejött felhasználói szerződésben tudja megszerezni.

DE! Az Szjt. 35. § (4) bekezdés értelmében a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár a műről másolatot készíthet, azzal a feltétellel, hogy az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, továbbá, hogy a másolat tudományos, archiválási, nyilvános könyvtári ellátási vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználási célt szolgál. Ez esetben a könyvtár a műről másolatot készíthet, s már nem feltétel az sem, hogy az saját példányról készüljön.

A könyvtári és a kiadói párbeszéd, beszélgetések során több alkalommal kiderült, hogy e szabályok jogértelmezése nem egységes. Jogászként, könyvtárban dolgozó jogászként azonban csak erősíteni tudom azt az álláspontot, hogy digitalizálni egy könyvtár számára megengedett, a sarkala-

tos kérdés „csak” az, hogy utána mit tesz a gyűjtemény ezzel a digitalizált állománnyal, példánnyal, kellő felelősséggel gondolja-e és teszi hozzáférhetővé bárki (még akár saját munkatársai) számára is.

2. Adatbázisok előállítóinak védelme

Egy digitalizálási folyamat során az előállító nagyfokú anyagi és szellemi erőforrást áldozott a digitalizált anyag feldolgozására, adatbázisba rendezésére. Az Sztj. 84/A. §. alapján megilleti a digitalizáló könyvtárakat ez a jogvédelem, mint szellemi alkotáshoz fűződő jog.

3. Mit tehet egy könyvtár az általa digitalizált állománnyal jogszabályi keretek között?

Az Sztj. 26. § (8) bekezdése a szerző kizárólagos jogai közé sorolja műve online felhasználásának engedélyezését. „E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.” (Ezt nevezzük lehívásos, ún. on-demand típusú hozzáférésnek.) Ez a felhasználási mód valósul meg egyrészt a tartalom számítógépes hálózat útján való hozzáférésre felkínálásánál, másrészt a szolgáltatást igénybe vevő közönség egyes tagjaihoz történő eljuttatásánál is. Vagyis ehhez kizárólag a szerzőnek van joga.

A könyvtárak azonban a gyűjteményük részét képező műveket saját helyiségeikben, az ezzel a céllal üzembe helyezett számítógépes terminálok képernyőjén, tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára, a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetik (Sztj. 38. § (5) bekezdés). Ennek a tulajdonképpeni végrehajtási szabálya az „Sztj. 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. Rendelet”.

E rendelkezések értelmében az egyik kedvezményezett intézmény gyűjteményében megtalálható mű az ország valamennyi, ilyen kedvezményezett intézményében szolgáltatható, hisz az ilyen jellegű szabad szolgáltatás „az ilyen intézmények helyiségeiben” történhet. A vonatkozó kormányrendelet 3.

§ (1) bek. szerint pedig valamennyi kedvezményezett intézmény hálózata összekapcsolható.

Véleményem szerint azonban *főszabályként* a dedikált terminálokhoz hozzáférhetővé tett művek csak annyi példányban jeleníthetők meg, amennyi példánnyal az intézmény rendelkezik, hiszen *nem többszörözhetők* a szerző engedélye nélkül, mivel a képernyőn hozzáférhető mű másolása a könyvtári eszközzel valósulna meg és ez a műről más személlyel készített másolatnak minősül (Sztj. 35. § (3) bekezdés).

Ez a szabad felhasználási eset *nem vonatkozik* a dokumentumok elektronikus úton, *távol levő felhasználókhöz való eljuttatására, vagyis az interneten való szolgáltatásra!* A hálózaton való terjesztés előtt – a védett művek esetében – a szerzői jogokat minden esetben engedélyeztetni kell.

Nem szabad felhasználás esetén a szolgáltatás útja: felhasználási szerződések

Szerzői jogi védelem alatt álló dokumentumok esetében a szabad felhasználáson túli felhasználások esetében szükséges a szerző engedélye, hozzájárulása.

Tekintettel arra, hogy sok mű esetében a kiadóknál van a jog, hivatalos formában megkerestük a kiadókat, tájékoztattuk őket a projektről, illetve arról, hogy mely műveiket digitalizáltuk, s meghívtuk őket egy személyes találkozóra (erre néhány kiadó esetében már sor is került).

A DTT esetében született néhány megállapodás a digitalizált kötetek nyilvánossághoz történő hozzáférhetővé tételének engedélyezéséről:

- a már említett, a Complex kiadó gondozásában megjelent döntvénytárak,
- HVG Orac által felkínált szakirodalom (jogi monográfiák),
- Országgyűlési Hivatal kiadásában megjelent művek,
- Királyi Közjegyzők Közlönye.

Összegzés

A tapasztalatokat összegezve és a szakmai életben történtek ismeretében, s tekintettel arra, hogy néhány kérdésben nem egyezik a könyvtári és a könyvkiadói szakma szereplőinek az állásfoglalá-

sa, kiemelkedő fontosságúnak tartom, hogy folytatódjon az előző évben megkezdett párbeszéd a két fél között, hiszen meggyőződésem, hogy közös érdekünk a szolgáltatások modern kihívásoknak megfelelő rendszerének kialakítása. Másik fontos következtetés, amelyre a projektben zajló, néha heroikus és magányos küzdelmünk indított, annak hangsúlyozása, hogy a könyvtárszakmán belül is elengedhetetlenül szükséges az együttműködés, a párbeszéd és a szakmai kapcsolatok erősítése.

Beérkezett: 2013. V. 20-án.

Tóth Éva
az Országgyűlési Könyvtár
Nyilvános Szolgáltatások
Osztályának vezetője.
E-mail: toth.eva@ogyk.hu

Jogunk van az e-olvasáshoz. Az EBLIDA állásfoglalása az e-könyvekről az európai könyvtárak számára

A digitális korszak ma egyszerre probléma és lehetőség a társadalom számára. Az internet révén új és innovatív módszerek állnak rendelkezésre a tartalom szolgáltatásához, létrehozásához és terjesztéséhez – olyan új módszerek, amelyek értéket teremtenek, és hozzájárulnak ahhoz, hogy létrejöjjön a jól képzett, tudásalapú európai társadalom, ami versenyképesség és a haladás előfeltétele is egyben.

Ugyanakkor a jelenlegi helyzetet bizonytalanság jellemzi. A fogyasztóknak, mielőtt legálisan online megvásárolnak egy e-könyvet, alá kell írniuk egy tízoldalas megállapodást, amely a licenfeltételeket tartalmazza; a fogyasztói szervezetek perelik az e-könyvek kiadóit; az e-könyvek kiadói viszont megtagadják, hogy az e-könyveket könyvtárak vásárolhassák meg – és emiatt számos lehetőség elvész!

Egy aktuális, modern szerzői jogi keretrendszerre van szükségünk! Ez megszüntetné a bizonytalanságot, és a szerzők és más jogtulajdonosok számára hatékony elismerést és díjazást biztosítana. Ezáltal is bővülne a felhasználók hozzáférése az e-könyvekhez, és lehetővé válna számukra – mégpedig jogtisztta körülmények között –, hogy élvezzék és hasznosítsák a könyvtárak által kínált e-könyvek tartalmát.

Az európai polgároknak joguk van elektronikusan olvasni! Ezzel a jogukkal a könyvtárak révén élhetnek. A könyvtárakat tehát fel kell jogosítani az e-könyvek kölcsönzésére. Az európai polgárok számára a könyvtárak garantálják a nyílt hozzáférést a tartalomhoz, információhoz és a kultúrához, de a jelenlegi jogi környezet miatt a digitális korszak könyvtárai nem tudják teljesíteni ezeket az alapvető szolgáltatásokat a társadalom számára, különösen, ami az e-könyvek szolgáltatását illeti.

1. Mivel a terjesztési jog az első eladást követően kimerül, a könyvtár megvásárolhatja a közreadott műveket, például a könyveket egy könyvkereskedőtől, és a példányokat felhasználhatja arra, hogy a könyvtár használóinak kölcsönözze. Ez nem sérti a szerző (vagy más jogtulajdonosok) jogait. A könyvtár ezért gyűjteményfejlesztési szabályzatával összhangban dönthet arról, hogy milyen könyveket vásárol meg és kínál fel nyilvános kölcsönzésre.
2. A kiadók szerint ugyanakkor az e-kölcsönzés olyan szolgáltatás, amelyre a jog kimerülésének elve nem alkalmazható; úgy vélik, hogy a jogtulajdonosok szabadon eldönthetik, kívának-e hozzáférést adni egy bizonyos műhöz, és dönthetnek a hozzáférés feltételeiről is. Ha ez az értelmezés érvényesülne, akkor elsősorban a kiadók, nem pedig könyvtárosok döntenék el, hogy mi lesz a digitális gyűjtemények jövője a könyvtárakban.
3. Jelentős – és véleményünk szerint elfogadhatatlan – változást jelentene, hogy a könyvtárak gyűjteményfejlesztési elveiről a kiadók döntsének. Ez azzal járna, hogy a könyvtárak nem tudnák garantálni a tartalomhoz, az információhoz és a kultúrához való szabad hozzáférést az európai polgárok számára.
4. 2012 júliusában az *Európai Bíróság* kimondta, hogy a szoftvervásárlással összefüggésben a jogkimerülés elve egyaránt vonatkozik az elektronikus letöltésekre és a fizikai adathordozókra. Egyes jogi szakértők véleménye szerint ezzel a döntéssel a jogkimerülés elve az e-könyvek esetében is érvényessé vált. A bíróságokon jelenleg több próbaper van folyamatban, de várhatóan néhány évbe beletelik, mire az *Európai Bíróság* ítélete megszületik.
5. Ez a jogi bizonytalanság meggátolja, hogy a könyvtárak vonzó e-könyves szolgáltatásokat hozzanak létre a nagyközönség számára, továbbá hogy működőképes, jogtisztta kínálatot nyújtsanak az összes érdekelt fél javára.

Az *EBLIDA* ezért most felkéri az Európai Bizottságot, hogy teremtsen meg azt a világos szerzői jogi keretrendszert, amelynek révén a könyvtárak beszerezhetik és kölcsönözhetik az e-könyveket, miközben a szerzők és más jogtulajdonosok megfelelő díjazásban részesülnek. Az aktuális szerzői jogi keretrendszernek lehetővé kell tennie – csakúgy, mint a nyomtatott könyvek esetében –, hogy a könyvtárak továbbra is nyújthassák szolgáltatásaikat valamennyi európai polgár számára.

Jóváhagyta az *EBLIDA Végrehajtó Bizottsága* és *E-könyvekkel foglalkozó munkacsoportja*.

Hága, 2013. június 13.

Eblida_magyar.doc

/Fordította: Hegyközi Ilona/

Tartalomszolgáltatás a DTT-portálon

A közel három évig tartó Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) projekt kétmillió oldal digitalizálásáról és adatbázisba rendezéséről szolt. A feldolgozott dokumentumokat a DigiTool nevű digitális gyűjteménykezelőbe töltöttünk fel, majd felhasználói felületnek egy tartalomkezelő rendszert (DTT-portál: <http://dt.ogyk.hu/>) készítettünk, amely a digitális tartalmakhoz készült háttérdocumentumokat kezeli.

Tartalmak

A DTT-projekt egyik legfontosabb célkitűzése azoknak a dokumentumoknak a digitalizálása volt, amelyek a könyvtár fő gyűjtőkörét alkotják. Cél volt továbbá, hogy a digitalizált művek mind a törvényhozás, az oktatás, mind pedig az egyéni érdeklődés során lehetőséget biztosítsanak kutatásra, anyaggyűjtésre. Nem titkolt feladat volt tehát, hogy olyan műveket digitalizáljunk, amelyek a jogtudomány, politikatudomány, valamint az Országgyűlés történetének kiemelkedő alkotásai.

Könyvek

A jogi és államtudományi szakirodalomban a jogi nyelv és jogászai gondolkodásmód folytonosságát leginkább a két világháború közötti jogi irodalom, jogi érvelés és fogalomhasználat fejezi ki, ezért az e korszakba tartozó művek digitalizálása volt a legindokoltabb a projekt során. A két világháború közötti jogtudósok munkássága, többek között *Kuncz Ödön*, *Grosschmid Béni (Zsögöd Benő)*, *Concha Győző*, *Magyary Zoltán*, *Erekly István*, *Moór Gyula*, *Tomcsányi Móric* vagy *Irk Albert* művei jogterületükön szellemi alapjai a magyar jogászai kultúrának és érvelésnek. Ezeknek a műveknek széles körű beemelése a nyilvánosan hozzáférhető tudástárba, valódi, közismeretet fejlesztő értékmérés. Természetesen, 1945 után is születtek maradandó értékű jogi és államtudományi monográfiák, különösen a polgári jog, büntetőjog köréből – ezek közül néhányat digitalizált is az Országgyűlési Könyvtár.

A kiválasztott politikai és történelmi témájú könyvek mindazonáltal döntően 1850 után és 1945 előtt kerültek kiadásra. A művek általában a reformkortól a második világháború végéig terjedő időszak egy-egy szeletével foglalkoznak, s mind megtalálhatók a könyvtár állományában (pl.: *Horváth Mi-*

hály: Huszonöt év Magyarország történelméből, Kautz Gyula: A politikai tudomány kézikönyve, Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés, Szekfű Gyula: Három nemzedék). A fenti alapelveknek megfelelő, s az említett időhatáron belül megjelent dokumentumok túlnyomó többsége bekerült tehát a válogatásba.

Az 1945 utáni magyar parlamentarizmus eseményei egy-egy mértékadó feldolgozás által lettek bemutatva (pl.: *Izsák Lajos: Parlamenti pártok és programjaik Magyarországon, Körösi András: A magyar politikai rendszer).*

A dokumentumok tartalma mellett jelentősége van a szerző személyének is: az adott kor politikai életében jelentős szerepet játszó személyiségek politikatörténeti vonatkozású művei az átlagosnál nagyobb arányban kerültek be a kiválasztott dokumentumok közé (*Apponyi Albert, Bethlen István, Bölöny József, Jászi Oszkár, Szekfű Gyula, Teleki Pál).*

Az országgyűlési szakirodalom-gyűjtemény a parlamentarizmussal, az országgyűlés történetével, szervezetével, működésével foglalkozó könyveket tartalmazza. A művek kiválasztásának a következő szempontjai voltak: a kiválasztott művek magyar nyelvűek, döntően 1850 és 1945 között kerültek kiadásra, s mind megtalálhatók az Országgyűlési Könyvtár állományában (pl. *Szatmári Mór: Húsz esztendő parlamenti viharai, Sándorfy Kamill: Törvényalkotásunk hőskora: az 1825–1848. évi reformkorszak törvényeinek története).* A kis számban kiválasztott, 1945 után kiadott könyv általában jelentősége miatt került fel a listára (*Püski Levente: A magyar felsőház története, Jean Bérenger, Kecskeméti Károly: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon. 1608–1918).*

Jogforrások

A Digitalizált Törvényhozási Tudástárban megtalálható dokumentumok fontos részét alkotják az ún. jogforrások. Az országosan megjelenő hivatalos közlönyök közül jelen projektben a *Tanácsok Közlönye* lett digitalizálva, de maga a portál átfogó tájékoztatást nyújt a *magyarországi országos hivatalos orgánumok* teljességéről 1848-tól egészen napjainkig. (Ezek digitalizálása sajnos már nem valósulhatott meg.)

A projekt keretein belül 7 minisztérium ágazati közlönye került feldolgozásra: a *Belügyi Közlöny* (több különböző címváltozatban), a *Külügyi Közlöny*, a *Hivatalos Közlöny*, a *Honvédségi Közlöny*, az *Igazságügyi Közlöny*, a *Földmívelési Értesítő*, illetve a *Közgazdasági Értesítő* mind a 19. század végétől sok esetben 1990-ig. Valamennyi lapról *részletes ismertető is olvasható a DTT-portál tartalomszolgáltató felületén*, ahonnan egy kattintással tovább lehet lépni magukhoz a digitalizált közlöny-számokhoz is.

Magyarországon a szokásjog korábban kitüntetett szerepet játszott, ez indokolta a bíróságok elvi megállapításait tartalmazó *döntvénytárak* digitalizálását és önálló gyűjteménybe szervezését (pl. *Grill-féle döntvénytár*, *Magyar döntvénytár a magyar kir. Curia*, (kir. ítélőtáblák), *nemkülönben más legfelsőbb fokú ítélőhatóságok elvi jelentőségű határozatai*, *Magánjogi döntvénytár*).

Folyóiratok

A Digitalizált Törvényhozási Tudástár keretében címváltozatokkal és melléklapokkal együtt 73 neves jogtudományi és politikatudományi folyóirat digitalizálása történt meg (pl. *Jogtudományi Közlöny*, *Jogállam*, *Állam és Jogtudomány*, *Magyar Közigazgatás*, *Magyar Jogi Szemle*, *Társadalomtudomány*, *Hitel*). A folyóiratok nagy része 19-20. századi fontos szakfolyóirat, több évtizedes folyamatos megjelenéssel. A folyóiratokban megjelenő cikkeket is feldolgozták, így azok szerző, cím és tárgyszó alapján is kereshetők. Összességében mintegy 90 000 cikket tartalmazó 20 000 füzet-szám digitalizálása valósult meg. A projekt keretében kiválasztott folyóiratoknak az Országgyűlési Könyvtár állományában megtalálható számaikat digitalizálták, így előfordul, hogy egy-egy folyóiratból bizonyos évek, vagy füzet-számok még hiányoznak. Terveink szerint folyamatos lesz a hiányok pótlása és digitalizálása is.

A DTT fontos plusz szolgáltatása a *folyóiratok analitikus feldolgozása*. A neves jog- és társadalomtudományi folyóiratok cikkei az analitikus feltárásnak köszönhetően a magyar jogi adatbázisunkban már rendelkezésre álltak, bár időszaktól függően a feldolgozás eltérő mélységében. Jelen projekt keretében tettük teljessé adatbázisunkban a cikkek tartalmi feltárását, lehetővé téve ez által a tárgyszavas keresést is a gyűjteménykezelőben.

A gyűjteménykezelő

A könyvtár már a projekt indulása előtt is rendelkezett egy olyan gyűjteménykezelő rendszerrel, amely alkalmas a digitális gyűjtemények létrehozására, archiválására, keresésére, menedzselésére és megjelenítésére (DigiTool). A digitális gyűjteménykezelőben tematikus csoportokba (ún. gyűjteményekbe) rendezve jelenítjük meg a dokumentumokat, amire a művek sokfélesége és nagy száma miatt volt szükség. A gyűjteménybe soroláshoz szükséges információt az integrált könyvtári rendszer adatbázisában helyeztük el. A két rendszer közötti kapcsolatot az azonos rekordazonosítók biztosítják. A rendszerek közötti metaadatcserre (ún. szinkronizáció) segítségével gazdagítottuk a digitális gyűjteménykezelő dokumentumait az integrált könyvtári rendszerben található bibliográfiai leíró adatokkal, és ennek révén tudtuk a digitális dokumentumok gyűjteménybe sorolását is automatizálni.

A könyvek gyűjteményen belül jogi, politikai és történelmi, valamint az országgyűléssel kapcsolatos művek kaptak helyet, de mivel mindezek az algyűjtemények önmagukban is nagyon sok művet tartalmaztak, még további bontásra volt szükség. Így lettek jogágak szerint, illetve a politikán belül tematikusan elrendezve a művek (pl. a politikai és történelmi témájú könyvek további bontásban: közjogi kérdések, kormánypolitika, közélet, pártok, képviselőválasztások, politikusok, politikaelmélet, politikai mozgalmak, nemzetpolitikai kérdések). Ez a tematikus felosztás megkönnyíti a böngészést. (Lehetőség van, természetesen, a megadott paraméterek szerinti keresésre is.)

A digitális objektumok olvasásakor sokat segít a megjelenítő ablak bal oldalán elhelyezkedő *navigációs panel*, amelyben könnyedén eljuthatunk a könyv kívánt részéhez.

Hozzáférési lehetőségek

A digitalizált dokumentumok 40%-a a hatályos jogszabályok alapján szerzői jogilag védett. Emiatt csak zárt hálózaton keresztül, képernyőn olvashatók azok a főként könyvek és folyóiratcikkek, amelyek szerzője vagy egyéb közreműködője 70 éven belül hunyt el. A folyóiratok füzetszámainál egységesen a megjelenéstől számított plusz 110 évben állapítottuk meg a védeltséget. Ez azt jelenti, hogy 2013. január 1-jétől az 1902-ben és előtte megjelent folyóiratok füzetszámai férhetőek hozzá szabadon. Ezt a döntésünket azért kellett meghoznunk, hogy a digitális gyűjteménykezelőben automatizálhassuk a feldolgozást, s az esetleges szerzői jogi problémákat a minimálisra szorítsuk. A szerzői jogi kérdésekről hosszabb önálló írás olvasható ebben a lapszámban.

Portál – a hozzáadott érték

A DTT-portálba szervezése az eljárásban vállalt feladat volt, amely nem kevés munkát jelentett a tervezés és a megvalósítás során.

A gyűjteménykezelőbe feltöltött dokumentumok egy digitális könyvtárat alkotnak. Mindez azonban nem volt elég ahhoz, hogy valóban tudástárról beszélhessünk; ezért szükséges volt hozzáadott értéként plusz tartalmak megjelenítése is. Mindaz, amit digitalizáltunk, annyi értékes információt foglalt magában, hogy érdemes volt ezeket a hozzáadott tartalmakat egy külön tartalomkezelő rendszerben megjeleníteni. Így készültek életrajzok a legnevesebb szerzőkről, akik több művel is képviseltetik magukat a DTT-ben, (pl.: *Angyal Pál, Csemegi Károly, Magyary Zoltán, Wlassics Gyula*). A feldolgozott folyóiratokról ismertetőket születtek, melyek számot adnak a digitalizálásra kerülő periodikák megjelenési adatairól, információval szolgálnak a szerkesztőkkel és szerzőkkel kapcsolatban, érdekességekről számolnak be a folyóirat történetét illetően. Ismertetőket készítettek az ágazati közlönyökről is: ezekből megtudható, mik jelentek meg a Földművelési, vagy a Közgazdasági Értesítőben, esetleg a Honvédségi vagy a Külügyi Közlönyben. Már megjelent könyvismertetőket is kerestünk a digitalizált könyvekhez, akár korabeli, akár az utókor által megírt recenziókat, amelyek közelebb hozzák hozzánk mind a szerzőt, mind pedig a kort, amelyben a mű íródott. Tanulmányok születtek Magyarország jogforrásairól, bírósági rendszeréről, döntvényjogáról is; ezek mindegyike elérhető a DTT-portálon.

Korábbi digitalizálási projektek eredményei a DTT-portálon

Az Országgyűlési Könyvtárban régóta folyik digitalizálás, ennek eredménye, hogy az országgyűlési naplók és irományok 1861-től 1990-ig, az országgyűlési almanachok 1886-tól 1949-ig, a házszabályok 1848-tól 1990-ig, s az állami költségvetések 1868-tól 1949-ig szabadon hozzáférhetőek elektronikusan. Hozzáférhető a Magyarországi Rendeletek Tára is, ez az 1867–1945 között megjelent utólagosan szerkesztett gyűjtemény. Mindezek azonban külön adatbázisba szervezve kereshetők és linkkapcsolattal érhetőek el a portál felületéről így tudtuk integrálni a már korábban elkészült tartalmainkat az új portálba. Hosszú távon, egy közös keresőfelület kialakítása a célunk, amely lehetővé teszi, hogy különböző adatbázisok tartalmai egyetlen felületen keresztül jussanak el a publikumhoz.

Összegzés

A DTT-portál tehát egy tartalomkezelő és egy gyűjteménykezelő összekapcsolásából álló rendszer, amely egyrészt tartalmazza a digitalizált, metaadatokkal ellátott tartalmakat tematikus gyűjteményekbe szervezve, másrészt ehhez kapcsolódóan a digitalizált tartalmakról készült ismertetőket, harmadrészt pedig a már régebben feldolgozott, adatbázisba szervezett országgyűlési dokumentumokat, linkkapcsolattal hozzáfűzve az új portálhoz. Csak remélni tudjuk, hogy ez a nagy munkával elvégzett feladat, amely számunkra sok értékes tapasztalatot adott, minden esetleges és már ismert hibája ellenére is a felfedezés öröme és sok segítséget nyújt az érdeklődő nagyközönség számára.

Külön köszönet illeti *Tóth Tamást* a cikk megírásában nyújtott segítségért.

Beérkezett: 2013. V. 20-án.

Kardos Helga

az Országgyűlési Könyvtár Nyilvános szolgáltatások osztályának szakreferense.

E-mail: kardos.helga@ogyk.hu

Z. Karvalics László

Data Hugging – a magunkhoz szorított adatokon innen és túl

Az adatok világában földrengés-szerű változások mennek végbe, és erre a technológia és az üzlet szereplői után és mellett érzékenyen, alaposan és időben reagált a tudomány is¹ Pedig 2011 médiaszenzációja, a közbeszédet és az üzleti kommunikációt beterítő, már-már parttalan „Big Data diskurzus” elkezdett kifáradni: egyre kevesebb tanulmány, cikk és könyv boncolgatta annak hatáskövetkezményeit, hogy milyen technológiai kihívásokat okoz a közösségi oldalak, a nagy ügyfélforgalmú vállalatok, az egészségügyi intézmények vagy a tudományos óriásgépek elképesztő méretűvé duzzadt adattermelése.² Ehelyett az elemzés, a feldolgozás, a megosztás és a vizuális megjelenítés kérdései felé fordul a figyelem. Mégis, csak kapkodja a fejét az, aki 2009 előtt szerezte az informatikai vagy üzleti diplomáját. Számptalan új kifejezéssel kell ugyanis rövid idő alatt megismerkednie: olyanokkal, mint a „data hugging” (vagy a DbHd, database hugging disorder) meg a „linked data”, nem is szólva az adatvilág nevezéktanának a fentiekkel összefüggésben újraértelmezendő, átalakuló többi darabjáról – amelyekről az alábbi, rövid áttekintésben adunk egyfajta gyorsfényképet.

Sokan a „statisztika világának Mick Jaggereként” és adatcelebként (*data star*) emlegetett *Hans Rosling*hoz kötik a „*data hugging*” kifejezés megalakítását, pedig serény marketingvarázslók már évekkel a kiváló svéd tudósnek a tárgyban elhíresült előadásai³ előtt evvel a kifejezéssel igyekeztek rossz érzést kelteni azokban, akik nem voltak elég bátrak saját szerveikről a számítási felhőbe áthelyezni az adatbázisaikat. Mint egy véget nem érő, ragacsos ölelés: szorítják és nem eresztik.

Rosling értelmezése aztán felülírta ezt a jelentést. Ő abból indult ki, hogy a különböző adatgazdák által őrzött adatsokaságok nagy szabadságfokkal használhatók arra, hogy a bennük tükröződő tényekből, illetve azok párosításaiból a világ új és új összefüggéseire csodálkozzunk rá. Ha kellő mennyiségben, variációban és minőségbiztosítottan állnak rendelkezésre az adatok, mindig tehetünk fel olyan kérdéseket, amelyekre választ kapunk tőlük, ha tudjuk a módját, hogyan csalogassuk elő vagy szemléltessük vizuálisan az eredményt. Egy kicsit megváltozhat az a mód, ahogyan arról gondolkodunk, hogy hogyan szüntethetünk meg ismerethiányos helyzeteket.

Ha azonban az adatgazdák túlzottan ragaszkodnak a saját adataikhoz, inkább dajkálgatják, mintsem hogy nagy, közös felhasználási terekbe en-

gednék őket, könnyű hozzáférést biztosítva, akkor a nyílt adattér még nem elég vonzó ahhoz, hogy sok szereplő itt keresse a megoldást saját problémájára (mint bármilyen új terméknél vagy szolgáltatásnál, ahol a keresletnek meg a kínálatnak egyszerre kell átlépnie a kritikus küszöböt).

Nagyon szeretik magukhoz ölelni az adataikat az államok (*data-hugging states*). Az amerikaiak (www.data.gov) és a britek (www.data.gov.uk) szerencsére példát mutatnak a világnak avval, hogy minél több, a közszféra segítségével létrejött adatot publikálnak automatikusan: annak tudatában, hogy valahol, valakiknek éppen az alkoholmérgezésben elhunytak számára van szüksége havi bontásban, más pedig a forgalomból kivont járművekkel kapcsolatban lesz kíváncsi valamire. De még kényelmesek és óvatosak a közintézmények, lassúak és gyanakvóak a cégek. S noha ezt ma már szokás rendellenességnek (*disorder*) hívni, azért nagyon erősen szorítanak a karok. Az adatöleléssel kapcsolatos konferenciákon a legnépszerűbb előadások azokat a tipikus érveket és kifogásokat gyűjtik össze és pellengérezik ki,⁴ amelyeket a „miért jobb, ha nem osztjuk meg az adatainkat” kérdésre szokás adni válaszul.

Pedig Rosling mellett nem kisebb név, mint a World Wide Web megalkotója, *Tim Berners-Lee*

kezdte el néhány éve népszerűsíteni a gondolatot, hogy az adatvilág egyes darabjai a hozzáférhetőségen túl strukturált módon kölcsönösen összekapcsolhatóvá és kereshetővé is tehetők. Ez az összekapcsolt adat, a *linked data* világa – amely nem azonos a technológiai alrendszer szintjén használt adatkötéssel (*data binding*).

A korábbi időszakok hatalmasra duzzadt intézményi (kormányzati, vállalati, kutatóintézeti stb.) kezelési adatvilágai mellé (valójában: fölé) egy új rendszerszint jön létre, megállíthatatlanul. Egy globális adattér (*global data space*),⁵ egy új adatökoszisztéma (*data ecosystem*), amely legalább akkora előrelépést hozhat, mint a hypertextelv megvalósulása, a WWW világa alig húsz éve a szövegek birodalmában. Tegyük hozzá: az adatbázis-hálózatok, a kutatói citációs indexek és a könyvtári katalógusrendszerek már megkezdték a beköltözést ebbe a térbe, mert „házon belül” elvégeztek nagyszámú, fontos összekapcsolást. Most eljött az idő, hogy „egymás között” is relációk létesüljenek, hogy a publikációk mellett az adatbázisok közzététele is a tudományos gépezetek működésének mindennapi rutinjává váljon, s hogy az így megnyitott térbe egyre több adatgazda kapcsolja be a maga állományát. Ez egyik oldalról az adatokat strukturálatlanul, ömlesztve kezelő irtózatossilók (*data silos*) megszüntetését, másrészt az adatközi tér folyamatos újrendezését eredményezi, ami kihat a „privát” kezelésben maradó adatbázisokra is. Adatcsomópontok (*data hubs*) emelkednek ki, amelyekhez különösen sok link vezet. Adatgyűjtemények (*data compendiums*) jönnek létre, amikor meghatározott célból, projektszerűen kapcsolnak össze adatcsoportokat. Az adatvagyon (*data asset*) immár az apró tudásműveletek millióival összeabroncsolt adattér teljes állományát jelenti, részben az emberiség egyfajta közjószágaként (*common good*), részben az adattulajdonosok mind értékesebb „tőkeformájaként”. Adattőke (*data equity*)⁶ ugyanis akkor keletkezik, amikor a rendelkezésre álló adatvagyon nagy teljesítményű analitikai megoldásokkal gyors és sikeres döntéseken keresztül aktualizálódó üzleti előny szerzésbe fordul. Nem véletlen, hogy magas szinten igazgatni, alakítani, irányítani, kormányozni kell majd a folyamatokat, a vállalaton belül kialakított szervezeti kultúrát és a nemzetközi szervezetek adatgazdálkodási gyakorlatát átfogóbb szintre emelve (*global data governance*).⁷

A vállalati-intézményi szinten a továbbiakban adatkészletek (*data sets*) kezelése folyik majd, a

jól bevált adattárház-as-adatbányászós módon. Az új adattérben új értelmet nyer az adat-deduplikáció (*data deduplication*) is, az ésszerű leegyszerűsítés és „kompresszálas”, hiszen az őrzési helyek, másolatok dzsungelében minden átvitelnek és minden tárolási műveletnek jelentősége van – a technológiának követnie kell tudni a megnövekedett igényeket támogató tranzakciótípusokat. Ezért válik az elérhetőség (*accessibility*) mellett egyre inkább meghatározóvá a mozgathatóság, áthelyezhetőség (*data portability*) is. A megnövekedett adattömeg kezelésére szakosított adatközpontok (*data centers*) legfrissebb generációjával új típusú „megatechnológia” jön létre, akár az elfoglalt alapterület, az üzemi méretek, az egy négyzetméterre eső gépi komponensek száma, az automatizált folyamatok száma vagy az energetikai megoldások (áramellátás, hűtés) volumene és innovativitása szempontjából tesszük mérlegre ezeket a gigászi komplexumokat⁸.

Az is jól látható, hogy az adatok fizikai tárolása és védelme mellett a megbízhatóság, hitelesség és standardizáltság válik különösen fontossá a makroszinten, így a rendszerben felértékelődik az adatforrás (*data source*), az összeilleszthetőség biztosítása és az ezt akadályozó mozzanatok (*data inconsistency*) megszüntetése. Ezért sokat tehet egy éppen formálódó, új terület, az adatújságírás (*data journalism*) is.⁹

A szervezett összekapcsolás révén újra életre kelhetnek olyan adattömegek is, amelyekről korábban azt hitték, hogy már nem lesznek jók semmire: az eddig csak „házon belül” értelmezett és alkalmazott másodlagos, ismételt vagy többszörös felhasználás (*data re-use*) révén számos állomány kapcsolódhat az adatkörforgásba. Amikor pedig marad idő és energia, hogy a látszatra már semmilyen hasznot hajtani nem tudó adatszeméthez (*data trash*) is kapcsolatok épüljenek, a szakirodalomban eddig óvatosan pedzegetett adatújrahasznosítás (*data recycling*) is értelmet nyerhet. Ez persze nem lesz ok arra, hogy akik eddig az adatszomoggal (*data smog*) riogattak minket,¹⁰ most igazolva lássák félelmeiket. Az új adattér ugyanis akkor működik jól, ha a megőrzésre és összekapcsolásra érdemtelen adatszemét valóban adatpocsolyába, adat-meddőhányóba (*data puddle*) kerül. A nagyvállalatoknál már korábban is használták az adatterető (*data cemetery*) kifejezést a döntéshozatalt nem támogató, amiatt felesleges és eldobandó adatokra. (Egy német vállalati kontroller 2004-ben adatterető-gondnoknak (*Verwalter des*

Datenfriedhofes)¹¹ nevezte azt, aki a szűrő szerepet ellátja.) Az új adattérben mindez egy új szakma képviselőjére, az adathulladék-kezelőre (*waste data handler*)¹² vár, akire talán már korábban is szükség lesz, mint 2030, amikorra alkalmazásba állását jósolják. Személyiségünk és magánéletünk megvédése érdekében a virtuális térben elszört nyomaink biztonságos eltüntetése¹³ ugyanis sokkal fontosabbá válik, mint az értéktelen vállalati, állami vagy tudományos adatszemet kiválogatása és „elhamvasztása”. Persze neki is vigyáznia kell, nehogy valamit úgy töröljön, hogy majd egy adatrégésznek (*data archeologist*) kelljen helyreállítani az adatokat.

Valaki elmosolyodott, hogy ez talán már mégis túlzás? Nos, nem az. Adatrégészek 1993 óta léteznek, és éppen az a feladatuk, hogy a különböző hordozókról újra hozzáférhetővé tegyenek adatokat.

A megnövekedett adattömeg az egyes szervezeteken belül is erős szakosodást indított már el, hiszen újfajta adattermékek (*data products*) egész sora jelent meg.¹⁴ Kezd kettéválni az adatgazdász (*data steward*) és az adatgondozó/kezelő szerep (*data custodian*). Előbbi a tartalmi, használati és üzleti szempontokra érzékeny, utóbbi adja a technológiai hátországot. Az adatspecialisták új generációja pedig egyenesen a legpiacképesebb és legkeresettebb szakemberek közé tartozik a munkaerőpiacon. A sajátos igényeknek megfelelően ma már nem egyszerűen adatkonzultánsokat (*data consultants*), adatkönyvtárosokat (*data librarians*), adatmenedzsereket (*data officers*), adatkurátorokat (*data curator*)¹⁵ adatannotátorokat (*data annotators*)¹⁶ sőt adattudósokat (*data scientists*)¹⁷ keresnek álláshirdetés útján, hanem ezek a jól körülírható ismeretek azonnal gyűjtőkategóriává lettek. Mindegyikből többféle van, attól függően, hogy milyen tudomány (genetika, geográfia, csillagászat) adattömegével birkóznak, illetve. milyen üzleti (közösségi hálózatok, autóipar, légi közlekedés) vagy kormányzati (egészségügyi, térképészeti, nemzetbiztonsági) környezetben van rájuk szükség. E cikk kézírata lezárásának pillanatában csak adatkönyvtárosból tizennégy(!) különböző felhasználói világba keresnek online oldalakon szakértőt – nem véletlen, hogy a felsőoktatás leginnovatívabb amerikai szereplői egymással versengve kezdték meghirdetni az új adattérhez igazodó kurzusaikat. (Európában a skóciai Dundee egyeteme az úttörő.)

Szükség is van a gyors reagálásra, hiszen – ahogy néhány éve bekerült az internetes szállóigék közé – az adatok sosem alszanak (*data never sleeps*). És előttünk áll még az ipari internet (*Industrial Internet*) forradalma (amely a gyártás-előkészítéstől a megvásárolt termék használata vagy szervizelése során képződő adatokig valamennyi termelési komponens, eszköz, ember, folyamat, illetve a változatos szenzorhadsereggel felszerelt összes kibocsátott termék új nagyságrendű adat-ökoszisztémáját hozza létre), valamint a „minden dolgok internetje” (*Internet of Everything*), amely az emberek, tárgyak, folyamatok és adatok új nagyságrendű kapcsolatvilágát teremtheti meg.¹⁸ Nem véletlen, hogy a humán tudományok is új szemmel kezdenek az adatok és az adatbázis problémakörével foglalkozni – szinte bizonyos, hogy az ezredforduló után elindult izgalmas diskurzus a következő években robbanásszerűen fejlődik majd.¹⁹

Jegyzetek

- 1 Elsősorban a statisztikusok jeleskedtek, de több áttekintés vizsgálja a pedagógiai hatáskövetkezményeket is (pl. Holcomb, 2011) vagy a közgazdaságtudományi kihívást (Utóbbira magyarul ld. Bögel, 2011).
- 2 Ennek az irodalomnak talán legizgalmasabb darabja (Smolan és Erwit, 2012) egyben a legfrissebb is (2012 novemberének végén jelent meg).
- 3 Ld. pl. ezt a prezentációt http://unstats.un.org/unsd/statcom/statcom_2010/Seminars/Communication/default.html vagy az alábbi interjút (http://news.bbc.co.uk/1/hi/2011/08/20110820_8076000/8076488.stm).
- 4 <http://learningtheworld.eu/2011/excuses-for-data-hugging/>
- 5 Heath és Bizer (2011)
- 6 A kérdéskör legjobb elemzését ld. Mohamed and Ismail, 2012. A fogalom maga 2011-ben született, a *The Economist* szakírója, Adrian Wooldridge használta először egy 2011 májusi cikkében.
- 7 Ladley, 2012.
- 8 Érdeklődők vessenek néhány pillantást a dél-belgiumi St. Ghislain mellett felépített Google Data Center-re: <http://googlepolicyeurope.blogspot.hu/2013/02/a-flower-of-computer-history-blooms-in.html>, vagy nézze meg a Wikibon blogon a világ tíz legnagyobb adatközpontját <http://wikibon.org/blog/inside-ten-of-the-worlds-largest-data-centers/>. A kínai Langfang-

ban 2016 során átadásra kerülő adatközpont mérete meg fogja haladni a Pentagonét.

- ⁹ Gray és tsai, 2012 Orr, 2011. A Digital Journalism című újság 2013 júliusáig várja 2015-ben (!) megjelentetni tervezett tematikus számához a tanulmányokat, amelyet teljes egészében az adat-újságírásnak szentelnek majd (*Journalism in an Era of Big Data*). <http://sethlewis.org/call-for-papers-journalism-in-an-era-of-big-data-special-issue/>
- ¹⁰ Az adatszámog 2004-ben került az Oxford English Dictionary-be. A kifejezést David Shenk (1997) könyve tette ismertté (noha nem ő használta először). Az adatszámog egy szerzőpáros leleménye (Kroker-Weinstein, 1994).
- ¹¹ http://www.controllingportal.hu/M&C_levelek/10_M&C_level_2004_szeptember_8.Azt_mondd_amit_tenyleg_mondani_akarsz
- ¹² Gyarmati (2010)
- ¹³ http://fastfuture.com/wp-content/uploads/2010/01/future_jobs_sheet.pdf
- ¹⁴ A friss típusokat rendszerezi: Loukides (2011)
- ¹⁵ Ld. pl. http://www.gabormelli.com/RKB/Data_Curator
- ¹⁶ Távmunkában és rész-munkaidőben végezhető összefoglaló-adatoló munka, jellemzően a mozgóképi, képi vagy audio tartalmak kivonatoló, szöveges leírását jelenti.
- ¹⁷ Az adattudomány mibenlétére ld. az alábbi friss összefoglalót (Loukides, 2012).
- ¹⁸ Részletesebben ld. Z. Karvalics (2013).
- ¹⁹ Kezdeiteire ld. Manovich (2009/2001), hazai recepciójára ld. Dragon Zoltán és Sággy Miklós 2011-es, sok fordulás párbeszédét az Apertúra oldalain <http://magazin.apertura.hu/tag/lev-manovich>.

Irodalom

BŐGEL György: Az adatrobbanás mint közgazdasági jelenség. = *Közgazdasági Szemle*, 58. köt. 2011. október, p. 877–889.

GRAY, Jonathan – CHAMBERS, Lucy – BOUNEGRU, Liliana: *The Data Journalism Handbook*. O'Reilly Media, 2012.

GYARMATI Andrea: A testrész-készítőtől a kapcsolatháló-építő munkásig, avagy foglalkozások 2030-ban. = *Információs társadalom*, 2010/2, p. 84–92. http://epa.oszk.hu/01900/01963/00033/pdf/infotars_2010_2_084-092.pdf

HEATH, Tom – BIZER, Christian: *Linked Data: Evolving the Web into a Global Data Space*. *Synthesis Lectures on the Semantic Web: Theory and Technology*, 1:1, 1-136. Morgan & Claypool, 2011.

HOLCOMB, Edie L.: *Data Dynamics: Aligning Teacher Team, School, and District Efforts* Solution Tree, 2011.

KROKER, Arthur – WEINSTEIN, Michael A.: *Data Trash. The Theory of the Virtual Class*. St. Martin's Press, New York, 1994.

LADLEY, John: *Data Governance: How to Design, Deploy and Sustain an Effective Data Governance Program* Morgan Kaufmann, 2012.

LOUKIDES, Mike: *The Evolution of Data Products*. O'Reilly Media, 2011. (Kindle Edition)

LOUKIDES, Mike: *What Is Data Science?* O'Reilly Media, 2012. (Kindle Edition)

MANOVICH, Lev: *Az adatbázis, mint szimbolikus forma* Apertúra 2009 ősz <http://apertura.hu/2009/osz/manovich> A Kiss Julianna által fordított szöveg az alábbi könyv egy részlete: Lev Manovich: *The Language of New Media*. Cambridge: MIT Press, 2001. 194–122.

ORR, James C.: *Data Governance For The Executive* Senna Publishing, L.L.C., 2011.

SCHENK, David: *Data Smog: Surviving the information glut*. HarperCollins, 1997.

SHEHAN, Mohamed – OSMAN, Ismail (eds.): *Data equity. Unlocking the value of big data* (Cebr) Centre for Economics and Business Research Ltd, London, 2012. <http://www.sas.com/offices/europe/uk/downloads/data-equity-cebr.pdf>

SMOLAN, Rick – ERWITT, Jennifer: *The Human Face of Big Data*. Against All Odds Productions, 2012.

Z. KARVALICS László: *Minden dolgok Internetje (Internet of Everything)*

It-Business Online Széjjegyzet 2013. április 5. http://www.itbusiness.hu/Fooldal/publicisztika/Z_Karvalics_Laszlo/minden_dolgok_internetje.html

Beérkezett: 2013. III. 27-én.

Z. Karvalics László
a Szegedi Tudományegyetem
BTK Könyvtár- és Humán
Információtudományi Tanszék
egyetemi docense.
E-mail: zkmaildelivery@gmail.com

Kreatív megoldások az e-könyvek bevezetésére könyvtárakban

Az *Elsevier* kiadó hírlevele arról tudósít, hogy milyen kihívásokat jelent az elektronikus információ térhódítása a könyvtárak számára, és hogy hogyan próbálnak erre válaszolni. E kihívás mellett a könyvtáraknak egy másik, újfajta „borzalommal” is szembe kell nézniük: az elektronikus információk kezelését végző könyvtáros esetleges távozásával. Egy ilyen megrázkódtatás túlélését segítő tippek és tanácsok után a folyóiratban az e-könyvek könyvtárakban történő bevezetésének és népszerűsítésének kreatív módjairól olvashatunk színes összeállítást.

Felkészülés egy újfajta borzalomra: az elektronikus információforrásokat kezelő könyvtáros távozására

Heidi Zuniga, a *Denveri Egyetem* (USA, Colorado) orvosi karának elektronikus információkat kezelő könyvtárosa, arra hívja fel a figyelmet, hogy természeti katasztrófák, árvizek, tűzvész, sürgősségi orvosi esetek és egyéb vészhelyzetek, még ha ritkán is, de előfordulhatnak a könyvtárakban, ám ezekre a könyvtárak általában fel vannak készülve. A dolgozók munkahely-változtatása, egy-egy könyvtáros távozása pedig megszokott jelenség, mégis, adott esetben egy munkatárs távozása, tudásának és tapasztalatának kiesése, komoly gondot jelenthet egy könyvtárban, amire általában nincsenek felkészülve. Különösen így van ez az elektronikus információkat kezelő és karbantartó könyvtáros esetében akkor, ha a könyvtárban szinte kizárólag az ő munkaköre volt ezeknek a feladatoknak az elvégzése. Heidi Zuniga megoszt néhány ötletet az olvasókkal arról, hogy hogyan kezelhetik az ilyen helyzeteket. Néhány olyan eszközt ajánl, amelyek segíthetnek a nehézségek megelőzésében és leküzdésében:

- Az Electronic Resource Management Systems (ERMS) egy olyan, könyvtárak által használható szoftverrendszerek, amelyek rögzítik, és keres-

hetővé teszik az elektronikus információk kezeléséhez szükséges adatokat, például: licenccel kapcsolatos információk, adminisztratív bejelentkezések stb.

- Wiki felületek belső tudásmegosztásra.
- LibGuide és Basecamp rendszerek projektek menedzselésére, valamint fájlok és e-mailek megosztására.

Arra is ajánl megoldást, ha egy könyvtár nem használja ezeket az eszközöket: a legfontosabb információk hagyományos módon is rögzíthetők és megmenthetők, ha a távozó könyvtárossal még időben, a távozása előtt, készíttetnek egy részletes kimutatást az általa használt jelszavakról, bejelentkezésekről, URL címekről, folyamatban levő projektekről, határidőkről és szakmai partnerek adatairól.

A továbbiakban az e-könyvek könyvtári bevezetésének és népszerűsítésének kreatív gyakorlatáról olvashatunk konkrét beszámolókat.

Olvasói kérésre történő gyarapítás a Kansasi Egyetem Könyvtárában

Lea Currie, a Kansasi Egyetem Könyvtárának gyarapítási osztályvezetője arról számol be, hogy egy 2010-ben elindított kísérleti projekt keretében olvasói kérésre soron kívül szereznek be hagyományos, nyomtatott könyveket. Kéréseiket az olvasók egy ún. DDA rekordnak a könyvtár elektronikus katalógusába való betöltésével jelzik. Ennek az azóta DDA (Demand Driven Acquisition = Kérés szerinti gyarapítás) néven ismertté vált programnak a keretében az olvasók kérésére már e-könyveket is beszereznek. A rendelés után beérkezett e-könyvek a nyomtatott könyveknél hamarabb, azonnal hozzáférhetőek, rekordjaik pedig határozatlan ideig benne maradnak a katalógusban. Ezzel szemben az olvasói kérésre beszerzett nyomtatott könyvek rekordjait egy év után kitörlik, hiszen addigra a nyomtatott példányok általában elfogynak,

már nem szerezhető be. Az e-könyvek beszerzését a Kansasi Egyetem Könyvtára egy költségtakarékos modell alapján végzi. Ellátójuk, az *Ebook Library*, lehetővé tette számukra, hogy az olvasók által kért e-könyveket egy darabig, az első három alkalommal a beszerzési ár 10%-áért csak „béreljék”. A könyveket csak akkor kell megvásárolniuk, ha az olvasók, és így a könyvtár, negyedik alkalommal is kéri. Ha azonban a gyarapító könyvtárosok úgy ítélik meg, hogy az adott e-könyvre sok olvasói kérés fog érkezni, akkor a könyvet már első alkalommal megvásárolhatják. Az olvasói kérések elfogadása természetesen függ a könyvek áráról és szakterületéről is.

A társadalomtudományi könyvek közül például a 95 és 150 dollár közötti könyvek kerülnek be DDA rekorddal a katalógusba, vagyis az ebbe az árkategóriába tartozó könyvek szerezhető be olvasói kérésre, a fenti modell alapján. A 94,99 dollár alatti, illetve a 150 dollár fölötti könyvek beszerzéséről a könyvtáros dönt. A kategóriák a könyvek szakterületétől függően változnak. A tudományos és műszaki e-könyveknél a határ, amely alatt a könyvtáros dönt, 150 dollár, a 150, illetve a 200 dollár közötti könyvek kerülhetnek be a DDA katalógusba, tehát ez az árkategória szerezhető be olvasói kérésre. A 200 dollár fölötti könyvek beszerzéséről tudományos és műszaki területen ismét a könyvtáros dönt. Látható tehát, hogy a DDA beszerzés a Kansasi Egyetem Könyvtárában az összes beszerzésnek viszonylag kis százalékát teszi ki.

A DDA beszerzés még mindig újnak számít a Kansasi Egyetemen, így viszonylag kevés adat áll rendelkezésre róla. Az árkategóriák megállapításánál a 2010-es beszerzések árait vették alapul. Ennek alapján számították ki egy könyv átlagos árát és tervezték meg a következő évi kiadásokat. Így lehetővé vált a gyarapítási alap megosztása a DDA kérések költségei és a gyarapító könyvtáros döntése szerinti beszerzések költségei között.

A könyvtár statisztikái szerint a nyomtatott dokumentumoknak a 60%-át, a DDA beszerzéseknek pedig a 88%-át kölcsönzik. Az utóbbi magas kölcsönzési arány azt mutatja, hogy a kihasználtság növekedéséből adódó költséghatékonysága miatt a DDA programot érdemes bővíteni.

Egy fenntartható e-könyvvásárlási modell és egy sikeres partnerkapcsolat

Gayle Chan, a *Hong Kongi Egyetem Könyvtárának* gyarapítási osztályvezetője szerint e-könyvekre

vonatkozó politikájukban kulcsfontosságú szempont a fenntarthatóság. Az e-könyvek tudományos könyvtárakban való elterjedése attól függ, mennyire elérhető a könyvtárak számára, és hogy tartalmuk kielégíti-e a kutatással és tanulással szemben támasztott igényeket. Az utóbbi években a Hong Kongi Egyetem könyvtára 5%-kal csökkentette nyomtatott szakkönyveinek beszerzésére fordított költségeit az elektronikus könyvek beszerzésére fordított kiadásai javára. 2010–11-ben az e-könyvek beszerzésére fordított költségei az új elektronikus információforrások beszerzésére fordított költségeinek 73%-át tették ki. Az e-könyveknek a szakkönyvkiadás terén növekvő arányához alkalmazkodva az elkövetkezendő öt évben az e-könyvek beszerzésére fordítható keretüket 20%-ról 45%-ra tervezik növelni. Szakmai előrejelzések szerint az e-könyvek aránya a szakkönyvkiadás terén 2010 és 2013 között meg fog duplázódni, míg a nyomtatott kiadványok számában 4%-os csökkenés várható. Az e-könyvek számának gyarapodása a Hong Kongi Egyetem könyvtárában az Elsevier kiadóval fennálló hosszú távú partnerkapcsolatnak is köszönhető, ugyanis az e-könyvek gyarapítását a könyvtár egy olyan fenntartható modell alapján végzi, amelyet a kiadóval közösen dolgoztak ki. A csökkenő költségvetés és a növekvő piaci verseny a könyvtárakat nagyobb költséghatékonyság elérésére, azaz a tényleges szükséglet és a kihasználtság szerinti gyarapításra kényszeríti. Új olvasói igények és csökkenő költségvetés mellett a könyvtár még kedvező konzorciumi feltételek mellett sem tudja fenntartani egy átfogó gyűjtemény kialakítására törekvő gyarapítási politikáját. Új forgatókönyvre van tehát szükségük, amelyet az olvasók igényei és gyűjteményük tényleges kihasználtsága diktál.

A Hong Kongi Egyetem könyvtára ezért olyan beszerzési modellt választott, amely szerint a megfelelő dokumentumokat a megfelelő időben szerzik be. Egyetemük a 2000-es évek elejétől alkalmazza a „just in time” (éppen időben) modellt – biztató eredménnyel. Az EBS (Evidence Based Selection –Tényeken Alapuló Kiválasztás) gyarapítási modellt a könyvtár az Elsevier kiadó javaslatára választotta. Az EBS egy „just in time” modell, amely lehetővé teszi az olvasók igényeihez való alkalmazkodást az e-könyvek beszerzésében, és annak az elvárásnak is megfelel, hogy egy újonnan megjelenő e-könyvet egy könyvtár azonnal elérhetővé tudjon tenni. A modell tudományos e-könyvek különböző csomagjait kínálja az Elsevier kiadó ScienceDirect eBook készletéből kedvezményes áron: a kiválasztott csomagokat a kiadó valós árak

csekély százalékaért 12 hónapon keresztül teszi elérhetővé, és minden hónapban regisztrálja a tényleges felhasználók számát. A statisztika alapján az időszak végén a könyvtár eldöntheti, milyen e-könyvcsomagokat rendel meg a jövőben előre egyeztetett áron.

Az EBS modell hatékonysága

A Hong Kongi Egyetem könyvtárosai egyszerű vizsgálattal hasonlították össze az EBS modell szerinti és a könyvtárosi döntés szerinti gyarapítás költség- és felhasználási hatékonyságát. A két gyarapítási mód közül egyértelműen az EBS modell szerinti bizonyult hatékonyabbnak. A vizsgálat kimutatta, hogy az EBS modell alapján hozzáférhetővé vált e-könyvek olvasói felhasználtsága éveken keresztül lényegesen jobb volt, mint a hagyományosan, a gyarapító könyvtáros döntése alapján beszerzett e-könyveké. A Hong Kongi Egyetem könyvtára Ázsia egyik vezető tudományos könyvtáraként gyűjteményét lehetőség szerint mélységben és spektrumában is teljességre törekedve fejleszti, de a jelenlegi körülmények még a 2000-es évek elején elfogadott „just in time” gyarapítási politika követését sem teszik lehetővé. Ilyen körülmények között az EBS modell a könyvtárakat és a kiadókat egyaránt nyerő helyzetbe hozza.

A Torinói Egyetem Könyvtárának kísérleti projektje e-könyvek beszerzésére

A *Torinói Egyetem Központi Könyvtárának* két könyvtárosa, *Franco Bungaro* és *Bianca Gai* arról a kísérleti projektjükéről számolnak be, amellyel könyvtárukban az e-könyvek beszerzését végzik. A projekt kezdete előtt a könyvtárakból elérhető e-könyveket alacsony számuk és az olvasásukhoz szükséges eszközök hiánya miatt az olvasók egyáltalán nem használták.

A partnerek és a gyarapítási modell kiválasztása

A projekt a digitális könyvtár és öt helyi könyvtár partnerkapcsolatára épül, és a digitális eszközökkel leggyakrabban keresett tudományterületeken: kémia, állatorvostan, idegélettan, gyógyszerészet és orvosbiológia terén megjelenő e-könyvek beszerzését végzik a keretében. Célirányosan és strukturált stratégiákkal sajátos felhasználói csoportokat céloznak meg.

A projekt a könyvtár kettős célkitűzésének szolgálatában áll: új e-könyvgyűjtemények létrehozása a fenti tudományterületeken, valamint a felhasználók visszajelzéseinek mennyiségi és minőségi elemzése.

A projekt az e-könyvek beszerzését a Hong Kongi Egyetem Könyvtára által is alkalmazott EBS modell alapján végzi. Az első 12 hónapban nagyszámú e-könyv tényleges olvasói felhasználtságot kísérik figyelemmel, majd az eredmény alapján döntenek el, milyen e-könyvcsomagok hozzáférési jogát vásárolják meg a jövőben.

Az e-könyvolvasók tesztelése

A könyvtár több felmérést végzett, amelyek eredményeképpen kiderült, hogy az egyetemi felhasználók többsége még mindig szívesebben olvas asztali számítógépén e-könyveket, mint e-könyvolvasóval. Az utóbbi időben készített statisztikák viszont azt mutatják, hogy az egyetemi hallgatók mostanában inkább a táblagépek iránt érdeklődnek. Ennek ellenére a Torinói Egyetem könyvtárában elérhető áruk és képernyőkijelzésük miatt az e-könyvolvasók mellett döntöttek. Tíz e-könyvolvasóval elindítottak egy programot, amelynek keretében az olvasók Asus Eee Reader DR900 és Sony PRS-T1 típusú e-könyvolvasókat kölcsönözhetnek. 2012. január 1-jétől a szükséges formanyomtatvány kitöltése után a könyvtárhasználók 15 napra ingyen kölcsönözhetnek e-könyvolvasókat a projektben részt vevő öt könyvtárban. Az e-könyvolvasókat kölcsönző könyvtárhasználókkal egy kérdőívet is kitöltettek, hogy megtudják:

- hogyan viszonyulnak a felhasználók az e-könyvolvasókhoz egyetemi környezetben,
- milyen szempontok szerint történjék az e-könyvek beszerzése, elérhetőségük biztosítása,
- milyen témakörökben olvasnának szívesen e-könyveket,
- milyen szerepet játsszon a könyvtár az e-könyvek terjesztésében.

Egy másik kulcsfontosságú kérdés az volt, hogy az olvasók az e-könyveket az elektronikus folyóiratokhoz hasonlóan használják-e és, hogy az e-könyvek jellege mennyiben különbözik a folyóirat-adatbázisokétól. A kiadók ugyanazt az üzleti modellt javasolják mindkét médium számára, de a Torinói Egyetem Könyvtára az e-könyvek beszerzésére más modellt tartana megfelelőnek. A felmérésnek így az is célja volt, hogy a könyvtár véleményét statisztikai adatokkal alátámassza.

Az e-könyvek reklámozása a könyvtárban

A könyvtár különböző eszközökkel igyekszik felhívni az olvasók figyelmét új e-könyvgyűjteményére, amelyet többféleképpen is elérhetővé akarnak tenni; honlapján egy teljes oldal tudósít a könyvtárból elérhető e-könyvekről és egy Webwidget alkalmazással „e-könyvborítókát” is bemutatnak. A karokon és a hallgatók között szétosztott szórólapokkal is e-könyvekre próbálták felhívni a figyelmet. Az e-könyveket az egyetem tanulói felülete, a Moodle mellett, a könyvtár katalógusán keresztül is elérhetővé akarják tenni.

Az eredmények elemzése

Bár a felmérés még nem fejeződött be, bizonyos eredmények kezdenek kirajzolódni. A megkérdezettek 60%-a az e-könyv olvasókat részesíti előnyben a táblagépekkel szemben, ami igazolja a könyvtár elgondolását. Szintén 60% volt azoknak az olvasóknak az aránya, akik igénylik, hogy a könyvtár felkészítse őket az e-könyv olvasók használatára. A megkérdezettek 70%-a pedig azt szeretné, ha a könyvtárban még több e-könyv lenne elérhető. Az eddigi eredmények tehát azt valószínűsítik, hogy a könyvtár jó úton jár, amikor az e-könyvek és e-könyv olvasók beszerzésével, valamint az e-könyv olvasók használatára felkészítő képzésekkel bővíti feladat körét.

Az e-könyvek népszerűsítése a Bangkoki Egyetem könyvtárában

A Bangkoki Egyetem könyvtára Thaiföldön hathónapos segítő programot szervezett e-könyveinek az olvasók figyelmébe ajánlására. A program két részből állt: az e-könyvek olvasására és elérésére felkészítő képzéseket tartottak, valamint egy 15 feladatból álló versenyt is szerveztek az egyetem oktatói, diákjai, kutatói és más tagjai számára. A program eredményeképpen 41%-kal megnőtt az e-könyvek teljes szövegű letöltéseinek száma. A könyvtár csapata kreativitása, innovációs készsége és az e-könyvek bevezetése terén végzett munkája elismeréseként megnyerte az Elsevier kiadó Discover

e-Books (Fedezd fel az e-könyveket!) 2011-es versenyét.

A program eredményesnek bizonyulhat más könyvtárak esetében is. Részletei a következőkben olvashatók:

Képzés e-könyv olvasók használatára

A képzés során egy csapat arra készítette fel az olvasókat és a könyvtár munkatársait, hogy hogyan használhatják ügyesen az e-könyv adatbázisokat és hogyan tölthetnek le belőlük anyagokat különböző eszközökre, pl. okostelefonra vagy táblagépre. A könyvtár az egyetem területén több helyen is felállított segítő pontokat, ahol az érdeklődők tájékoztatást, segítséget és bátorítást kaptak az e-könyvekkel és e-könyv olvasókkal kapcsolatban.

E-könyv ajánlása

A könyvtár csapata e-könyveinek egy csoportját úgy ajánlotta olvasói figyelmébe, hogy minden könyvhöz QR kódot rendelt, amelynek okostelefonnal vagy táblagéppel való beolvasása után az e-könyv azonnal letölthetővé vált.

Játssz és nyerd az e-könyvekkel!

A Bangkoki Egyetem Könyvtárában egy játékot is kitaláltak az e-könyvek népszerűsítésére. A játékhoz a válaszokat az e-könyvek adatbázisa tartalmazta. A játékosok minden helyes válasszal bekerültek egy díj elnyerését célzó sorsolásba. A játék online változatában a játékosoknak a könyvtár honlapján szereplő öt kérdésre kellett válaszolniuk. A könyvtár e-könyv adatbázisából kikereshető válaszokat a játékosok e-mailben küldhették el és nevük a helyes válaszok arányában került be a sorsoláson részt vevő nevek közé.

/ZUNIGA, Heidi – CURIE, Lea – CHAN, Gayle – BUNGARO, Franco – GAI, Bianca – NEW, Lionel: **Eye on e-books.** = **Library Connect Newsletter**, 10. köt. 2. sz. 2012. p. 1–7./

(Székely Ildikó)

Hogyan és mikor szeretnék a hallgatók a könyvtárat használni? Egy online felmérés tapasztalatai

A felmérés előzményei

A Bambergi Egyetem könyvtári hálózata öt azonos jogkörrel rendelkező fiókkönyvtárból áll, amelyek mindegyike bizonyos szakok szakirodalmi ellátásáért felelős. A központi könyvtár csak igazgatási egységként funkcionál, olyan központi feladatok elvégzésére, mint például a könyvtárközi kölcsönzés vagy a könyvkiadás.

Ennek a felépítésnek a karokhoz, intézetekhez való fizikai és átvitt értelmű közelsége miatt sok előnye van, ám megkívánja azt is, hogy az *Egyetemi Könyvtár* folyamatosan egyszerre öt különböző helyen biztosítsa a személyzeti és logisztikai feltételeket. Ez különösen a nyitva tartást érinti problematikusán. Ezért volt szükség annak a kérdésnek a tisztázására, hogy a hallgatók egyáltalán mikor, milyen szolgáltatásokra tartanak igényt az öt fiókkönyvtárban. Ennek felderítésére 2011 téli félévében a könyvtár felmérést folytatott.

A felmérés körülményei és módszertana

A felmérés célja a következő kérdés megválaszolása volt: Mikor szeretnék a hallgatók a könyvtárat használni, és mit szeretnének ebben az időben a könyvtárban csinálni? Marketingszempontról a könyvtár szolgáltatásaival kapcsolatos elégedettség is mérték.

A felmérés célcsoportja az egyetem hallgatói, oktatói és munkatársai voltak. A felmérés technikai lebonyolítását és kiértékelését a *Dr. Juhász J. Zoltán* vezette *Bamberger Centrum für empirische Studien* (BACES, Empirikus Tanulmányok Bambergi Központja) végezte a könyvtár felkérésére.

A felmérés céljára az online kérdőív tűnt a legalkalmasabbnak, melyre a hallgatók és oktatók figyelmét közvetlen e-mailben hívták fel. Az e-mail tartalmazott egy személyre szabott linket, mely biztosította, hogy mindenki csak egyszer tudja kitölteni a kérdőívet. A kitöltésre a hallgatókat kétszer, a munkatársakat egyszer figyelmeztették, ugyancsak e-mailben.

A kérdőív a következő kérdéseket tartalmazta: személyes adatok (státus, kar), milyen szolgáltatásokat vesz igénybe különböző fiókkönyvtárakban,

milyen gyakran használja szorgalmi és vizsgaidőszakban a könyvtárat, elégedettség a nyitva tartással, használná-e a könyvtárat meghosszabbított nyitva tartás alatt, ha ez megvalósul, akkor milyen szolgáltatásokat venne igénybe, általánosan mennyire elégedett az Egyetemi Könyvtárral. A kérdőív végén egy szabadszavas mezőben lehetőség volt megjegyzést fűzni a kérdésekhez.

A felmérés 2011 novemberében folyt, amikor a félév már megkezdődött, de a vizsgaidőszak még messze volt. Összesen 13 655-en kapták meg a felmérésben való részvételre felkérő e-mailt. Ennek 36%-a töltötte ki a kérdőívet, 4416 hallgató, 126 doktorandusz, 171 tudományos munkatárs, 58 professzor, és 110 nem tudományos dolgozó.

Eredmények

A kérdőívet kitöltők 88,1%-a elégedett volt az Egyetemi Könyvtár szolgáltatásaival, bár a hallgatók kicsit kevésbé, mint az egyetem tudományos és nem tudományos munkatársai. A nyitva tartással már csak 70-80% volt megelégedve, így az Egyetemi Könyvtár a nyitva tartás meghosszabbítását tűzte ki célul.

A felmérés résztvevőinek 24-38%-a a szorgalmi időszakban hetente többször látogatta valamelyik könyvtárat. A vizsgaidőszakban megnőtt a látogatások száma, a kitöltők 13%-a naponta használta valamelyik fiókkönyvtárat, sokszor nem is a saját karjához tartozót. Ez az eredmény alátámasztotta, hogy több könyvtári férőhelyre van igény.

A normál nyitva tartás alatt a résztvevők 80%-a kölcsönzött, 70%-a helyben használta az állományt. A meghosszabbított nyitva tartás alatt, valamint hétvégén a használat az adatok alapján kissé visszaesne, de szignifikáns maradna. Ez alól kivételt képzett a szaktájékoztató, amit ezekben az időszakokban csak 10% venne igénybe, így ekkor elegendőnek bizonyulna hallgatói segédeszköz foglalkoztatása.

/FRANKE, Fabian: Wie möchten die Studierenden wann die Bibliothek nutzen? Eine Online-Umfrage der Universitätsbibliothek Bamberg. = Bibliotheksdienst, 46. köt. 8/9. sz. 2012. p. 675–682./

(Némethné Szívi Zsófia)

Kutatási adatok repozitóriumainak nyilvántartása: *re3data.org*

A tudományos kutatások során nagy számban keletkeznek értékes adatok. Az ezekhez való nyílt hozzáférés, illetve a hosszú távú megőrzésük minden érdekelt fél számára fontos kérdés, mint ahogy az is, hogy ezek az adatok könnyen megtalálhatók és hivatkozhatók legyenek. Egyre több egyetemen és kutatóintézetben helyezik el a kutatási adatállományokat biztonságos repozitóriumokban. Azonban az egyes tudományágak eltérő igényei miatt ezek az adatraktárak meglehetősen sokfélék, ami időnként megnehezíti a kutatóknak, a finanszírozóknak, a kiadóknak és a tudományos szervezeteknek a megfelelő repozitórium kiválasztását archiválás, visszakeresés, vagy pedig hivatkozás céljából. Ezt a problémát és igényt ismerte fel a berlini *Humboldt Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Iskolája*, a *GFZ* (német földtudományi kutatóközpont) *Könyvtári és Információs Szolgálat*a, valamint a *KIT* (karlsruhei műszaki intézet) *Könyvtára*, amikor együttesen elindították a *re3data.org* szolgáltatást: a kutatási adatokat tároló repozitóriumok világméretű nyilvántartását.

A *re3data.org* célja a megosztás kultúrájának népszerűsítése, a kutatási adatok láthatóságának és hozzáférhetőségének az elősegítése. 2012-ben, a projekt első fázisában az alapító partnerek megtervezték és elkészítették a webalapú nyilvántartást, definiálták az adatbázisba való bekerülés feltételeit, ikonokat terveztek a repozitóriumok egyes jellemzőinek vizuális jelöléséhez, és kialakították az első részletes metaadatsémát a tudományos adattárak leírására. [1] Továbbá 2012 februárjában aláírtak egy együttműködési nyilatkozatot a kutatási adatok hivatkozhatóságával foglalkozó nemzetközi DataCite konzorciummal. Decemberben már kísérleti fázisban elérhetővé vált a *re3data.org* webhely, melynek 1.0-ás verzióját 2013

tavaszára várják. A különféle forrásokból átvett metaadatokat addigra átnézik és szükség esetén kiegészítik. 2013-ban még a következő feladatok elvégzését tervezik: adatbeviteli és -exportálási felületek, online munkafolyamat-követés a repozitóriumkezelők és -értékelők számára, kapcsolatfelvételek a repozitóriumok gazdáival és a kutatási adatokkal foglalkozó közösséggel.

A projekt partnerintézményei aktív résztvevői a *DINI*-nek (*Deutsche Initiative für Netzwerkinformation*), vagyis a felsőoktatási intézmények információs infrastruktúráját biztosító szervezetnek. A webhely és a repozitóriumok adatait nyilvántartó adatbázis működését a *DFG* (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*) kutatási alap finanszírozza. A *re3data.org* létrehozói szándékai szerint megbízható eleme lesz a kutatási adatok menedzselését segítő – kialakulóban lévő – globális rendszernek.

Hivatkozás

[1] VIERKANT, P. – SPIER, S. – RÜCKNAGEL, J. – GUNDLACH, J. – FICHTMÜLLER, D. – PAMPEL, H. – KINDLING, M. et al.: Vocabulary for the registration and description of research data repositories. Version 2.0 (2012) <http://dx.doi.org/10.2312/re3.002>

/SCHOLZE, Frank: *re3data.org – Establishing a registry of research data repositories = Library Connect Newsletter*, 11. köt. 1. sz. 2013. p. 8. <http://libraryconnect.elsevier.com/articles/technology-content/2013-03/re3dataorg-establishing-registry-research-data-repositories/>

(Drótos László)

A nyílt tankönyvek költsége és minősége

Bevezetés

„Nyílt oktatási tartalmak” (open educational resources = OER) előállítására jelentős erőfeszítések történtek az elmúlt 15 évben. Az ingyenesen vagy olcsón hozzáférhető és szabadon felhasználható tananyagok tanulásösztönző és költségcsökkentő szerepére a 2007-ben Cape Townban köz-

zétett nyilatkozat (Open Education Declaration) is felhívta a világ figyelmét. Számos OER fejlesztő projekt indult, elég csak megemlíteni az MIT és más nagy egyetemek OpenCourseWare kezdeményezését (<http://www.ocwconsortium.org>), vagy a Connexions (<http://cnx.org>) oldalról letölthető tananyagmodulokat, illetve az olyan szabad eléré-

sú tankönyveket, mint amilyeneket többek közt a CK–12 projekt (<http://ck12.org>) vagy a Saylor Alapítvány (<http://www.saylor.org>) kínál, továbbá a MOOC (*massively open online course*) típusú, online elvégezhető kurzusokat.

Miközben egyre több munkát fektetnek az ilyen nyílt tartalmak előállításába, kevesebb figyelmet kap azok használata és hatása az oktatásra, illetve a tanulásra. Fontos volna mérni, hogy valójában mennyire használják az OER anyagokat a tanárok/diákok és mi a véleményük róluk, ugyanolyan hatékonyan lehet-e tanítani és tanulni ezekkel, mint a hagyományos tananyagokkal, valóban csökkenthetők-e velük a költségek?

A témában eddig megjelent publikációk többnyire a nyílt tankönyvek költséghatékonyságának igazolására fókuszáltak. *Ochôa* és szerzőtársai [1] 2011-ben kiszámolták, hogy Brazíliában az elsőéves egyetemistáknak – szakoktól függően – az ottani éves minimálbér 51-89%-át kell kifizetniük a tankönyvekért, és ennek a lehetetlen helyzetnek az enyhítésére megfogalmazták egy latin-amerikai nyílt tankönyv kezdeményezés tervezetét. 2012-es cikkében [2] *Wiley* munkatársaival egy olyan kísérletet ismertetett, amelynek során a CK–12 tananyagait használták három főiskolai kurzushoz. Arra az eredményre jutottak, hogy több mint 50 százalékkal kevesebbe kerültek a nyílt tankönyvek, mint a hagyományosak, és a tanév végi egységes állami vizsgán ugyanúgy teljesítettek azok a diákok, akik ezekből az 5 dolláros tankönyvekből készültek fel, mint a többiek. *Harley* munkacsoportja 2010-ben kérdőíves felméréssel [3] kaliforniai egyetemi oktatók attitűdjét vizsgálta a nyílt tankönyvekkel kapcsolatban, és a válaszadók 95 százaléka hajlandóan mutatkozott ezek használatára, ha a hagyományoshoz hasonló a minőségük és a funkcionalitásuk. Bár ez a pozitív hozzáállás biztató az OER jövője szempontjából, azt is érdemes volna mérni, hogy azoknak mi a véleményük, akik már legalább egy félévet végigtanítottak ilyen tankönyvekből. És persze a tanárokon kívül a tanulók hozzáállása is érdekes kérdés. A pénzpórolás előnyei mellett lehetnek visszahúzó tényezők is, például hogy gyengébb minőségűnek gondolják az ingyenes vagy olcsó könyveket, vagy hogy ezek a tananyagok többnyire csak digitális formában léteznek.

A kutatás ismertetése

A cikkben bemutatott felmérés célja a Project Kaleidoscope (PK) nevű kezdeményezés ([\[project-kaleidoscope.org\]\(http://project-kaleidoscope.org\)\) által ajánlott nyílt tankönyveket használó diákok és tanárok véleményének megismerése volt. Ebben a projektben nyolc – nagyrészt Kalifornia, illetve New York állambeli – közösségi főiskola vesz részt, melyeknek együttvéve több mint 100 ezer hallgatója van, jelentős részben \(69%\) olyan, valamilyen ok miatt hátrányos helyzetű fiatalok, akinél nagy a lemorzsolódás veszélye. 2011 őszén közel 2 ezer tanuló és 40 tanár bevonásával a Project Kaleidoscope tankönyveit használták a kísérletben részt vevő iskolákban. \(A jövőben még nagyobb körben szeretnék bevezetni az oktatásba ezeket.\) A PK elsősorban nem új tananyagok előállításával, hanem a meglévők intézményi adaptálásának elősegítésével foglalkozik. Szakértői csoportjai összeválogatják és értékelik a már létező OER forrásokat, egyrészt segítve ezzel a szegényebb diákokat, akiknek a drága tankönyvek beszerzése gondot okoz, másrészt pedig rugalmasan felhasználható és továbbfejleszthető tananyagokat ajánlanak a tanszéki oktatóknak a kurzusaikhoz.](http://</p>
</div>
<div data-bbox=)

A kérdőíves módszerrel végzett felmérés során 27 oktatót kerestek meg november végén, vagyis a PK kísérleti félév vége felé. A számukra összeállított kérdőíven kívül egy másikat is készítettek a diákok véleményének megismerésére, és arra kérték a tanárokat, hogy a hallgatóik figyelmét hívják föl erre. Végül is 11 tanár és 132 tanuló töltötte ki az online űrlapot, 7 főiskoláról, összesen 11-féle szakterületről.

Az oktatók véleménye

Arra a kérdésre, hogy több időbe telt-e a felkészülés erre a félévre, mint korábban, 82% mondta azt, hogy több vagy sokkal több idejét vitték el az előkészületek (a többiek pedig ugyanannyira becsülték). A plusz felkészülési idő egyfajta rejtett költség lehet a nyílt tankönyvek esetében, de tekintve, hogy minden tanár első alkalommal használta a PK anyagait, lehet, hogy csak ez a magyarázata a nagyobb időigénynek. Sokan (70%) úgy becsülték, hogy a diákjaik legalább heti 2-3 esetben tanultak ezekből a könyvekből (maguk a diákok is hasonló arányban nyilatkoztak így, a nekik szóló kérdőív kitöltésekor). A használati gyakoriságnál azonban fontosabb minőségjelző az eredményesség. Ezzel kapcsolatban szinte minden tanár pozitívan válaszolt: 60% szerint ugyanolyan jól, 30% szerint pedig jobban felkészültek a diákok, mint a korábbi szemeszterekben, amikor a hagyományos tankönyvekből tanultak. Emellett mindegyikük úgy vélte, hogy nagy valószínűséggel a jövőben is

használni fog nyílt tankönyveket a kurzusaihoz, mert megfelelőnek ítélte a minőségüket. A diákjaiktól is nagyrészt kedvező visszajelzéseket kaptak, elsősorban az ingyenesség, illetve az alacsony ár és az online hozzáférés lehetősége miatt, bár egyeseknek éppen a digitális verzió elérésével akadt gondjuk.

A hallgatók véleménye

A válaszadó főiskolások többsége (70%) állami támogatással vagy díjmentesen tanul, vagyis feltehetően kedvezőtlen jövedelmi/vagyoni háttérű. Több mint kétharmaduk (69%) négy vagy ennél is több kurzusra iratkozott be a félév során. A legtöbben megveszik az előírt tankönyveket és 82 százalékuk ezekre legalább 200 dollárt költ egy szemeszter alatt (csaknem a felük pedig 300 dollárnál is többet). Azokon a kurzusokon, amelyeken a PK tankönyveit alkalmazták, a 132 hallgatóból 90 nem vette meg a nyomtatott kiadást, többnyire azért, mert az online verziót ingyenesen használhatta. Abból a 39 diákból, akik megvették a papírkönyveket, 28-an kevesebb, mint 60 dollárt költöttek rájuk (mintegy felük 40 dollárnál is kevesebbet). Néhányan inkább kinyomtatták a digitális változatot, többnyire 20 dollárnál olcsóbban. Vagyis a korábbi helyzethez képest sokkal jobban jártak anyagilag még azok is, akik papíron szerették volna használni a tankönyveket.

A használat gyakoriságában nincs lényeges különbség a kétféle tankönyvtípus között. Mindössze négyen érezték úgy, hogy a PK könyvek gyengébb minőségűek voltak, a többiek ugyanolyannak (56%) vagy jobbnak (41%) ítélték meg ezeket. A megkérdezettek valamivel több, mint a fele jobban kedvelte az online verziót, mint a nyomtatott kiadványt, 17% vélekedett ezzel ellentétesen, míg 31%-nak mindegy volt, hogy melyiket használja. Sokan (77%) nyilatkoztak úgy, hogy valószínűleg a jövőben is jelentkeznének olyan kurzusra, amelyen hasonló nyílt tankönyveket használnak.

Az általános benyomást firtató utolsó kérdésre 98 válasz érkezett: 9 volt negatív, 75 pozitív, a többi pedig vegyes megállapításokat tartalmazott. Az a néhány diák, aki elégedetlen volt a PK tananyagokkal, internet elérési vagy navigációs problémákra panaszkodott, fárasztónak találta a képernyőről való olvasást vagy hiányolta a jegyzetelési lehetőséget az online verziónál, elégedetlen volt a szöveg vizuális elrendezésével vagy sokallta a gépelési hibákat, illetve úgy ítélte meg, hogy a tankönyv nem illeszkedett az osztályteremben

leadott anyaghoz. Egy vélemény ezek közül: *„Jobban szeretem a könyvet az internetes szövegeknél, mert bejelölhetem a fontos részeket és eligazító megjegyzéseket írhatok magamnak a margóra. Továbbá az online verzió rövid idő után kiléptetett, így elvesztettem mindent, amit éppen meg akartam tanulni. Végül is pár hét múlva meg kellett vennem a nyomtatott könyvet, hogy rendesen el tudjam olvasni.”* A pozitív válaszokat hét csoportba lehetett sorolni: összbenyomás, tartalom, megjelenítés, pozitív jelzők, összehasonlítás, online elérhetőség, gazdaságosság. Dicsérték például a PK tankönyvek érthetőségét, vizuális elrendezését, az online változat interaktív voltát és kereshetőségét, és hatékonyabbnak találták őket tanulhatóság szempontjából, mint a korábbi hagyományos tankönyveiket. A költségmegtakarításra vonatkozóan íme egy jellemző vélemény: *„Nem kellett megvennem egy túlárazott, de alulhasznált könyvet. Pénzt spóroltam és ráadásul bárholnan hozzáfértem a szöveghez. Tetszett, hogy az online tankönyv ingyen volt elérhető.”*

Összességében megállapítható, hogy a kísérletben részt vevő tanárok és tanulók nagyrészt méltányolták a PK tankönyvek alacsony költségét és ugyanakkor jó véleménnyel voltak azok minőségéről. Bár a „minőség” fogalmát a kérdőív készítői nem definiálták, a nyílt végű kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a tananyag elrendezése, megjelenítése és olvashatósága, az online hozzáférés lehetősége, a tartalom illeszkedése az osztályban elhangzottakhoz, és a gazdaságosság egyaránt fontos szempont az érintettek számára. Ugyanakkor, ha a diákok nehezen férnek az internethez, vagy fárasztónak találják a képernyőről való olvasást, vagy úgy látják, hogy a nyílt tankönyveket nem tartják karban vagy rosszul szerkesztik, akkor kevésbé hasznosnak és jónak ítélik meg őket, mint a hagyományos tankönyveket. A Project Kaleidoscope-hoz hasonló kezdeményezésekben nagy lehetőség van. Amennyiben az elsődleges tananyagok valóban ingyen vagy nagyon olcsón elérhetővé válnak, anélkül, hogy romlanának miattuk a tanulók eredményei, annak radikális – az eddigi rendszert megbontó – innovációs hatása lehet a felsőoktatásban.

Hivatkozások

- [1] OCHÔA, X. – SPROCK, A. S. – SILVEIRA, I. F.: Collaborative open textbooks for Latin America: The LATIn project. International Conference on the Information Society (i-Society), 2011.

<http://ariadne.cti.espol.edu.ec/xavier/papers/Ochoa-iSociety2011.pdf> (letöltve: 2013.01.01.)

- [2] WILEY, D. – HILTON, J. – ELLINGTON, S. – HALL, T.: A preliminary examination of the cost savings and learning impacts of using open textbooks in high school science classes. = *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 13. köt. 3. sz. 2012.
<http://hdl.handle.net/10515/sy5707x40> (letöltve: 2013.01.01.)

- [3] HARLEY, D. – LAWRENCE, S. – ACORD, S. K. – DIXSON, J.: Affordable and open textbooks: An ex-

ploratory study of faculty attitudes. Research and Occasional Papers Series, Center for Studies in Higher Education, UC Berkeley, 2010.

<http://escholarship.org/uc/item/1t8244nb.pdf> (letöltve: 2013.01.01.)

/BLISS, T. J. – ILI, John Hilton – WILEY, David – THANOS, Kim: The cost and quality of open textbooks. Perceptions of community college faculty and students. = *First Monday*, 18. köt. 1. sz. 2013./

(Drótos László)

Könyvtáros blogok tartalomelemzése: szakmai fejlődés és egyéb hasznos célok

Előzmények

A blogok olyan webhelyek, amelyeknél az újonnan felkerülő tartalom, vagyis a bejegyzések (*postok*) sorozata időrendben visszafelé jelenik meg. A bejegyzéseket az olvasók kommentálhatják és ezekre a szerzőjük (a *blogger*) szintén reagálhat. A blogok emellett tartalmazhatnak linkeket további információforrásokra vagy más kedvelt/ismerős blogokra (*blogroll*). A visszahivatkozásokat ún. *trackback* módszerrel oldják meg automatikusan a blogrendszer. Az új bejegyzésekről pedig RSS és Twitter csatornákon értesülhetnek az érdeklődők.

A könyvtáros blogok – más szakterületekhez és tudományágakhoz hasonlóan – népszerűvé vált szakmai kommunikációs formák. A 2000-es években jó néhány publikáció született a webes naplók sajátos világáról és speciálisan a blogok könyvtári hasznosításáról is, ám viszonylag kevés foglalkozott ezek tartalmi elemzésével.

Az egyik legrégebbi, gyakran hivatkozott mű *Rebecca Blood* 2002-ben megjelent könyve [1], melyben a szerző három nagy csoportba sorolta a blogok tartalmát: a) rövid naplóbejegyzések szerzőjük mindennapjairól; b) az előbbinél hosszabb, de esszé méretet ritkán elérő jegyzetek a magánélethez vagy a külvilághoz tartozó témákról; c) külső linkek köré írt szövegek, melyek egyfajta szűrőként vagy útjelzőként szolgálnak a weben elérhető információk tengerében. *Luzón* 2009-ben publikált [2] kutatása során 15 tudományos blogot vizsgált meg és négy fő típust definiált: a) (szakma)politikai javaslatok és vélemények; b) kutatási

eredményekről szóló közlések (visszajelzés vagy együttműködés reményében); c) a tudományos életről szóló társalgás, a kapcsolati háló építése; d) az előbbieket valamilyen kombinációja.

Míg egyes kutatók az önkifejezés, sőt esetleg az anonimitás mögé bújt odamondogatás ideális eszköznek látják a blog műfaját, mások a benne rejlő közösség- és identitásépítési, illetve kommunikációs és kooperációs lehetőségeket hangsúlyozzák. A könyvtáros blogokra fókuszáló vizsgálatok is azt igazolták, hogy ezek elősegítik a szakmai és a tudományos kommunikációt, az önképzést és önfejlődést. *Aharony* [3] 2008-ban egy három hónapos időszak alatt harminc könyvtári és információ-tudományi blogban az olvasói kommenteket elemezte, és úgy találta, hogy bár sok hozzászólás csak általánosságokat tartalmazott, a többi megjegyzés nagyrészt szakmai témájú volt (pl. különböző könyvtári technológiákról, a web 2.0-ról, a nyílt hozzáférésről, vagy konferenciákról szóltak). *Meredith Farkas* 2007-es cikkében [4] hasonló eredményekről számolt be. Ő 839 könyvtáros bloggert kérdezett meg, és adatai szerint a legsikeresebb, akár több ezres olvasóközönnyel rendelkező szerzők főként a technológiai témákkal foglalkozók közül kerülnek ki. Mivel az informatika igen gyorsan fejlődik, sok könyvtáros számára az elsődleges tájékoztató forrás valamelyik népszerű szakmai blog. *Coombs* és *Griffey* [5] a következő válaszokat adta arra a szónoki kérdésre, hogy miért lehet hasznos egy blog minden könyvtár típus számára: hírportálként szolgálhat a könyvtárhasználóknak; teret adhat a belső kommunikációnak; vagy egyszerűen csak felhasználható, mint egy ügyes eszköz valamilyen cél elérésére.

Arról, hogy valójában hogyan és milyen célokra használják a könyvtárosok ezt a technológiát, kikkel kommunikálnak, és milyen információkat osztanak meg a segítségével, nem sok ismeretünk van. A jelen cikkben bemutatott tartalomelemzés ezt a hiányt igyekezett pótolni.

A kutatás ismertetése

A *Librarian Blog Study* elnevezésű kutatás során 12, célirányosan kiválasztott könyvtárosi blog bejegyzéseit, olvasói hozzászólásait és a szerzők viszontválaszait elemezték, továbbá egy kérdőíves interjú is készítették a bloggerekkel. A postokat és a kommenteket tartalmuk szerint négy csoportba sorolták: kutatási, társasági vagy politikai témájúak, illetve a szakmai fejlődéssel kapcsolatosak. Quinn 2009-ben [6] összeállított egy 15 tételes listát azokról a blogokról, amelyeket könyvtáros szakemberek írnak, nagyon népszerűek, régóta léteznek és aktivitásuk, valamint tartalmuk minősége alapján is kitűnnek a többi közül. Közülük kettő érdektelen volt a Librarian Blog Study szempontjából, mert csak könyvismertetőket, illetve külső forrásokból származó híreket közölnek, egy pedig időközben leállt, úgyhogy a maradék egy tucatot vonták be a vizsgálatba. 2009 elejétől 2010 végéig minden hónapban mindegyik blognál véletlenszerűen kiválasztottak egy-egy postot, amelyhez legalább két komment érkezett. Így a 24 hónap alatt a 12 blogból összesen 288 bejegyzést, 1936 olvasói hozzászólást és 254 szerzői viszontválaszt gyűjtöttek ki, vagyis 2478 szöveget elemeztek tartalmi szempontból és osztottak be négy műfaji kategóriába, melyeket így definiáltak:

- **Kutatási:** tudományos eredmények megosztása, ötletek feljegyzése és megvitatása, szakmai információcseré.
- **Politikai:** politikai jellegű vélemények és viták kormányzati vagy könyvtárügyi kérdésekben.
- **Társasági:** informális beszélgetés, információcseré mindennapos ügyekről vagy éppen mélyeszántó gondolatokról.
- **Szakmai fejlődés:** információk megosztása karrierépítéssel, tanulással vagy mentorálással kapcsolatban.

Összességében a tartalomelemzés alapján a „társasági” téma volt a leggyakoribb (53%), a második legnépszerűbb kategória pedig a „szakmai fejlődés” (31%). A bejegyzések és hozzászólások 14%-a volt „politikai”, és mindössze 2%-uk „kutatási” jellegű. Két olyan blog akadt a vizsgált 12 közül, amelyeknél az összesített eredményhez képest

más volt a listavezető: ezeknél a „szakmai fejlődés” csoportba esett a vizsgált szövegeknek mintegy a fele. Közelebbről megnézve az egyes kategóriákban az alábbi jellemző témákat lehetett azonosítani.

A „társasági” jellegű kommunikáció sokszor csak udvariassági üzeneteket tartalmaz (pl. régi barátok vagy kollégák üdvözlik egymást), illetve gyakoriak a köszönetnyilvánítások egy-egy hasznos bejegyzésért, információért. Ide lettek besorolva a blogger nyaralási, utazási élményeiről szóló beszámolók is (mint pl. az a post, amelyben a szerző elmesélte, hogy egy washingtoni útja során dőbent rá arra, hogy mennyire hasznos tud lenni a *Foursquare* közösségi szolgáltatás). Voltak olyan bejegyzések is, amelyeknek a kommentjei közt keveredtek a társasági és szakmai jellegűek (pl. amikor a blog gazdája a karrierépítés és a család, a gyereknevelés összehangolásának nehézségeiről írt, amire több tucat reakció érkezett az olvasóktól).

A „politikai” kategóriában gyakoriak a cégekkel és szolgáltatókkal kapcsolatos kifogások és viták. (Ide tartozik pl. az az eset, amikor egy *open access* vállalkozás úgy döntött, hogy szoftvert ad el egy *nem-szabad szoftverekkel* foglalkozó cégnek, ami nagy felháborodást keltett a blogszférában, és az olvasók különböző nézőpontokból kommentálták a dolgot; vagy például az OCLC szolgáltatásaira vonatkozó vélemények pro és kontra). Sok blog foglalkozik továbbá a könyvtárbezárásokkal, illetve általában a könyvtárak elégtelen finanszírozásával. (Az egyik blog a „Mentsük meg a könyvtárakat” kampányt propagálta, és a kommentelők közt egyesek a saját beszámolóikat is megosztották arról, hogy az átlagemberek, a diákok, vagy éppen a ALA hogyan próbálják megvédeni az iskolai és közkönyvtárakat.)

A könyvtárosi blogbejegyzések közt a legritkább műfaj a „kutatási” jellegű szakmai post. Többnyire olyan vizsgálatokról, felmérésekről, eseményekről szóló beszámolók tartoznak ide, amelyekben/amelyeken a blogger egyénileg vagy egy csoport tagjaként vett részt. Gyakori téma a web 2.0 (pl. a „23 Things” című, rendkívül népszerű – 15 országban adaptált – tananyag köré szervezett világtalálkozóról szóló információk), valamint a digitalizálással, a személyes adatokkal és a copy-righttal kapcsolatos problémák (pl. az egyik blogger írt egy tudósítást a *Columbia Law School* „Google Books Settlement” témájú konferenciájáról, mire az egyik olvasója, a *Chicago Law School*

professzora még aznap belinkelte hozzá az ott tartott előadásának prezentációját).

A „szakmai fejlődés” csoportba sorolt bejegyzések esetében érdemes megemlíteni, hogy ezeknél kiemelkedően nagy arányban, 45 százalékban ezen a műfajon belül maradtak a kommentek is. (A 45% azért magas, mert a gyakori köszönő és egyéb udvariassági hozzászólások a „társasági” kategóriába kerültek.) Vagyis ezekben az esetekben gyakran egy kölcsönös tanítási és tanulási folyamat jön létre. A tudás és az információk megosztása nagyrészt technológiai témák körül alakul ki (pl. tippek a mikrofonok használatához, vagy a *Ning*, a *Delicious* és más, gyorsan változó közösségi oldalak működése, illetve lehetséges alternatívái). Egy jellemző eset volt ebben a műfajban, amikor az egyik blogger közzétett egy több mint száz tételes listát olyan ingyenes webkettes eszközökről és szolgáltatásokról, amelyekkel a szerző véleménye szerint „pénzt spórolhatnak a könyvtárak”. A post mintegy 50 kommentet generált: volt, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy némelyik ajánlott eszköz csak magáncélra ingyenes, mások kritizálták a lista egyes tételeit, megint mások pedig továbbiakat ajánlottak hozzá. Gyakori az is, hogy a blogok gazdái itt teszik közzé a konferenciákon és workshopokon tartott előadásaik prezentációit.

A statisztikai elemzés mellett 2012 nyarán interjúk is készültek a bloggerekkel (a 12-ből 7-en vállalkoztak erre). Mindannyian egyetértettek a tartalomelemzés eredményeivel és azzal, hogy a szakmai fejlődés fontos motivációja a blogírói tevékenységüknek és a blogjukban zajló kommunikációnak. Az általuk vezetett blog célját és a saját szerepüket firtató kérdésekre különféle válaszokat adtak, de a summázatokban több közös gondolat is volt. Például az, hogy a weben található információforrások, érdekességek egyszerű megosztása helyett/mellett egyre inkább egy-egy téma körüljárására, tágabb kontextusba helyezésére törekednek. Egyikük így fogalmazott: „Azért blogolok, hogy gondolkodásra készítsem az embereket...”. Egy másik hasonló vélemény: „Élvezem az írást; egy személyes naplót vezetek. A blognak köszönhetően nyilvánosan tudok gondolkodni. Mindannyiunknak ilyen elmélkedő szakembereknek kellene lennünk.”

Blogjaik jövőjével kapcsolatban általában optimisták voltak a megkérdezettek, úgy vélték, hogy szükség lesz ezekre továbbra is, bár valószínűleg a közelmúlthoz képest csökken az érdeklődés

irántuk, mert az emberek figyelme a mikroblogok, például a Twitter felé fordult. Az egyik könyvtáros blogger szerint: „Azok a blogok fognak túlélni, amelyeknek sajátos nézőpontjuk van.”

A kutatás során elemzett könyvtáros blogok listája (zárójelben a blogger neve):

The Blue Skunk Blog (*Doug Johnson*) <http://doug-johnson.squarespace.com>

David Lee King (*David Lee King*)
<http://davidleeking.com>

Information Wants to Be Free (*Meredith Farkas*)
<http://meredith.wolfwater.com/wordpress>

Free Range Librarian (*Karen G. Schneider*)
<http://freerangelibrarian.com>

Librarian in Black (*Sarah Houghton-Jan*)
<http://librarianinblack.net/librariansinblack/>

Library Law Blog (*Mary Minow és Peter Hirtle*)
<http://blog.librarylaw.com/librarylaw/>

Librarian.net (*Jessamyn West*)
<http://www.librarian.net>

Library Bytes (*Helen Blowers*)
<http://librarybytes.com>

Phil Bradley's Weblog (*Phil Bradley*)
<http://www.philbradley.typepad.com>

The Shifted Librarian (*Jenny Levin*)
<http://www.theshiftedlibrarian.com>

Stephen's Lighthouse (*Stephen Abram*)
<http://www.stephenslighthouse.sirsiidynix.com>

Tame the Web: Libraries, Technology and People (*Michael Stephens*) <http://www.tametheweb.com>

Hivatkozások

- [1] BLOOD, Rebecca: The weblog handbook: Practical advice on creating and maintaining your blog. Cambridge, Perseus, 2002.
- [2] LUZÓN, Marie José: Scholarly hyperwriting: The function of links in academic weblogs. = Journal of the American Society for Information Science and Technology, 60. köt. 1. sz. 2009. p. 75–89.
- [3] AHARONY, Noa: LIS blog comments: An exploratory analysis. = Libri, 60. köt. 1. sz. 2010. p. 65–77.
- [4] FARKAS, Meredith: The bloggers among us. = Library Journal, 132. köt. 20. sz. 2007. p. 40–43.
- [5] COOMBS, Karen A. – GRIFFEY, Jason: Library blogging. Columbus, Linworth, 2008.
- [6] QUINN, Mary Ellen: Learning with blogs: Selected blogs that will enlighten and inform every library pro-

Tudósok közösségi médiahasználata

A tudománynak lényegi eleme a kommunikáció – formális és informális csatornákon egyaránt. Az információs technológiák hatalmas változást hoztak a távközlésben, így aztán jelentősen átrendeződtek a tudományos világ kommunikációs szokásai is. Egy 2011-es felmérés szerint az USA valamennyi felsőoktatási intézményében használják a közösségi média különféle formáit. De nemcsak az oktatási szférában terjedt el a Twitter, a Facebook, a Youtube és a többi új médium, hanem a tudományos kutatást, illetve annak hatékonyságát is egyre inkább segítik ezek a szolgáltatások, mivel könnyen megoszthatóvá váltak velük a dokumentumok, az adatok, az ötletek, és erősítik a tudományos közösségen belüli kapcsolatokat is. Ez különösen a harmadik világ szakemberei számára hasznos, akik keveset tudnak konferenciákra, találkozókra járni, de a közösségi hálóknak köszönhetően folyamatos kapcsolatban lehetnek a külföldi kollégáikkal, csatlakozhatnak a „láthatatlan kollégiumokhoz”. Howard [1] szerint a közösségi média ma már komoly tudományos eszköz számos kutató számára, akik közösen írnak dokumentumokat, videokonferenciákat tartanak, képeket osztanak meg és egyéb szakmai tevékenységeket folytatnak rajta. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy bár sokan tudnak ezekről a lehetőségekről, mégsem használják őket, inkább a tudományos kommunikációnak más formáit részesítik előnyben. Ennek lehetnek életkori, hozzáállási, hozzáértési vagy egyéb okai, és olyan problémák, félelmek is indokolhatják, mint például a jogi és biztonsági kérdések, a tudományos reputáció féltése, vagy az információs túlterhelés.

Azt, hogy az internet pozitív hatással van a tudományos kutatásra, számos tanulmány megerősítette az elmúlt két évtizedben. A webkettes eszközök tudományos célú hasznosítását is egyre többen vizsgálják. Bukvova 2011-es tanulmányában [2] például a tudósok önbemutató profiloldalait elemezte az intézményi és magán weblapokon, a közösségi helyeken, a blogokban és mikroblogokban. Kjellberg 2010-ben [3] kimutatta, hogy a

blogíró tudósokat a tudás megosztása motiválja, a bloggolás kreatívabbá teszi őket, és erősíti a kutatótársaikkal való összekapcsolódás érzését. A UCL (University College London) CIBER-munkacsoportja 2010 végén publikált egy jelentést [4], amelyben a közösségi média szerepét határozták meg a tudományos tevékenység különböző fázisaiban. Nyolc ilyen részterületet definiáltak:

- a kutatási lehetőségek feltérképezése,
- partnerek keresése,
- pénzügyi támogatás megszerzése,
- a szakirodalom áttekintése,
- kutatási adatok gyűjtése,
- az adatok elemzése,
- az eredmények terjesztése,
- a kutatási folyamat menedzselése.

A közösségi média és az akadémiai szféra viszonyára irányuló kutatások sokszor statisztikailag nagy mintákra, illetve földrajzilag nagy területekre terjednek ki, így megállapításaik túl általánosak, nem tükrözik a helyi sajátosságokat (pl. az eltérő kulturális háttér, vagy a hiányzó/gyenge informatikai infrastruktúra negatív hatását). Fontos tehát, hogy szűkebb körben, azonos körülmények közt dolgozó emberekkel is készüljenek ilyen felmérések.

Közösségi médiahasználat egy Fülöp-szigeteki egyetemen

A jelen cikkben ismertetett vizsgálat a *University of the Philippines Los Baños (UPLB)* tudományos kutatással (is) foglalkozó munkatársaira terjedt ki. Az egyetemi oktatók és hallgatók internethasználatát a kilencvenes második felétől kezdve elemzik időről-időre különböző szempontokból: például, hogy milyen arányban tartják hasznosnak az internetes forrásokat, miért használják, vagy miért nem használják őket, milyen a felhasználók demográfiai megoszlása, hogyan vélekednek a közösségi hálózatokról. 2009-ben egy érdekes kísérletben is részt vettek az egyetem tudományos

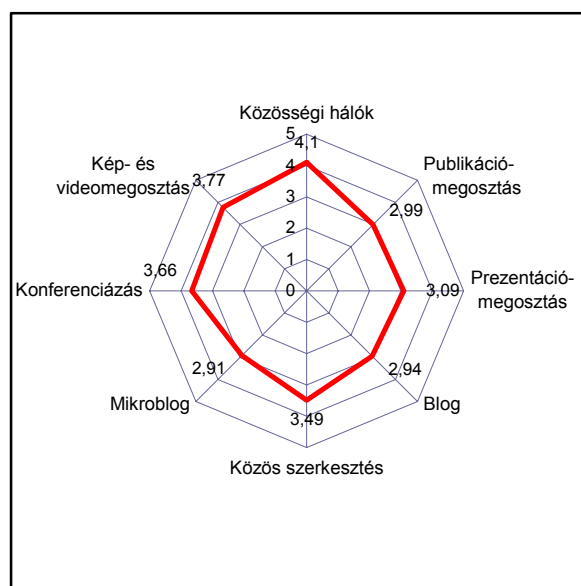
munkatársai: az *Open Academy for Philippine Agriculture* program keretében egy weboldalt hoztak létre a Ning közösségi szájton, hogy ezzel is segítsék a kapcsolatépítést a rizstermeléssel foglalkozó farmerek, tudományos kutatók és szaknácadsók között.

2012-ben arra voltak kíváncsiak e cikk szerzői, hogy vajon a tudományos kutatás szempontjából mennyire hasznos a közösségi média, hogyan viszonyulnak ezekhez a kommunikációs és tartalommegosztó eszközökhöz a UPLB-n dolgozó tudósok, ismerik-e és használják-e őket, s ha igen, akkor mire? Szerették volna azt is meghatározni, hogy milyen tényezők korrelálnak a közösségi média tudományos célú használatának mértékével. Számít-e az életkor, az internethez való hozzáférés módja, a szolgáltatások és eszközök ismerete, a tudományos kutatás formája, vagy esetleg az új technológiák elfogadására való hajlam? A kérdőíves felmérés témája azért is volt aktuális, mert az egyetem fejleszteni szeretné a külső PR tevékenységét, a helyi közösséggel való kommunikációt és együttműködést, így a kapott eredmények hasznos információkkal szolgálhatnak nem csak a tudományos és oktatási tevékenység hatékonyabbá tételéhez, hanem a közösségi média PR jellegű hasznosításához is.

Az egyetem szóba jöhető 847 tudományos munkatársa közül véletlenszerűen, de a nagy tudományterületeket arányosan reprezentálva választottak ki 86-ot, akik papíron vagy online tölthették ki a szándékosan rövidre tervezett kérdőívet. A 35 év alattiak aránya 23,1%, az 56 év felettié pedig 22,1% volt a mintában. A válaszadók mintegy fele a munkahelyén kívül otthonról is eléri az internetet, és ugyancsak magas, 43,5% volt azok aránya, akik mobil eszközökkel bárholnan rá tudnak kapcsolódni a hálózatra. Ami a kutatási formát illeti, közel negyedük írta azt, hogy más egyetemeken vagy más szervezeteknél dolgozó kollégákkal működik együtt, és hasonló volt azok aránya is, akik az egyetemen belüli munkacsoportokban tevékenykednek. Mindössze 7% válaszolt úgy, hogy egyedül kutat. A Rogers-féle innovációelfogadási besorolás szerint 22,1% tekintette magát *újító* típusúnak, további 40,7% *korai elfogadó*ként minősítette magát, a *lemaradóké* pedig 11,6% volt. (A *kései többség* kategóriát senki nem választotta.)

A közösségi média eszközei közül leginkább a közösségi hálókat ismerték a megkérdezettek: egy ötfokú skálán; 4,1-es átlagot ért el ez a médiatípus.

A kép- és videomegosztó, valamint a videokonferencia-rendszerek kaptak még viszonylag magas ismertségi átlagokat (1. ábra). A kérdőívben arra is rákérdeztek, hogy a különböző típusok közül melyiket mennyire tartják hasznosnak a kutatási folyamat egyes fázisaiban? A válaszadók szerint a kutatási lehetőségek felmérése közben a wikik és a GoogleDocs a leghasznosabb eszközök, míg az olyan közösségi oldalak, mint a Facebook, a Google+ és a LinkedIn inkább az együttműködő partnerek megtalálásában segítenek. A szakirodalom áttekintéséhez ismét a wikik és a GoogleDocs, valamint az Academia.edu nevű tudományos közösségi háló és a Mendeley bibliográfia-menedzser és -megosztó száj az alkalmas eszközök. Támogatásszerzésre, adatgyűjtésre és adatelemzésre, valamint a kutatási folyamat menedzselésére kevésbé jó a közösségi média, a megkérdezettek szerint. A tudományos eredmények terjesztésére viszont több eszközt is megfelelőnek ítélték. Összességében – átlagolva az eltérő tudományterületekről kapott minősítéseket is – a tudományos kutatáshoz a közösségi hálózatok, a publikáció-megosztó helyek és a dokumentumok közös szerkesztését biztosító eszközök bizonyultak a leginkább használhatóknak, míg a mikro-blogok és az online konferenciaszolgáltatások a legkevésbé hasznosoknak (1. ábra).

1. ábra A különféle közösségi médiatípusok ismertségi szintjének átlagai egy ötfokú skálán mérve (1 = nem ismeri, 5 = nagyon jól ismeri)

Tudományos információforrásként – a hagyományos formákkal is összevetve – a közösségi médiát értékelték a legalacsonyabbra (3,79-es átlag),

miközben – nem meglepő módon – a szakfolyóiratok (4,92), a szakkönyvek (4,70) és a konferenciakiadványok (4,62) kerültek a dobogós helyekre. Amikor szakmai információkra van szükségük, akkor a kutatók elsősorban a weben és az előfizetett elektronikus folyóiratokban keresgélnek, ritkán fordulnak a közösségi hálózatokhoz vagy fórumokhoz, viszont előszeretettel használják ezeket a publikációik és konferencia előadásaik terjesztésére, népszerűsítésére. A közösségi média számukra nemcsak azért fontos, mert sok embert lehet elérni vele, hanem mert a kutatási-fejlesztési partnereikkel is kapcsolatot tudnak tartani a segítségével.

Ami a használat gyakoriságát illeti, az olyan közös szerkesztést biztosító szolgáltatások vezetnek, mint a GoogleDocs, valamint a közösségi hálók, tehát a Facebook és társai. A válaszadók csaknem negyede mindegyik felsorolt szolgáltatást ismeri és használta már, vagyis az előbbieken túl a video- és képmegosztó oldalakat (Youtube, Multiply, Flickr), a videokonferenciát (Skype), a mikroblogot (Twitter), a blogokat (WordPress, Blogger), a publikáció- és prezentációmegosztókat (Scribd, Slideshare) és az olyan, kifejezetten tudományos jellegű közösségi helyeket, mint a korábban említett Academia.edu és Mendeley.

A felmérés résztvevői úgy ítélték meg, hogy elsősorban a tudományos munka hatékonyságát és a produktivitást tudja növelni a közösségi média, viszont az is kiolvasható volt a válaszaikból, hogy az ezeken a csatornákon kifejtett aktivitás nem emeli automatikusan a szakmai hírnevet. Motivációs okként többnyire magát a technológiát, illetve az egyéni kezdeményezést jelölték meg, legkevésbé pedig az egyetem vezetése játszott szerepet abban, hogy elkezdték használni ezeket az eszközöket. A gátló tényezők listáján a lassú internetkapcsolat vezet, ezt követi a bizonytalan jogi és copyrighthelyzet, valamint az időhiány.

A felmérést végzők Spearman-féle rangkorrelációs módszerrel igyekeztek kapcsolatot találni a különféle változók között, a kutatás kezdetén megfogalmazott hipotéziseik megerősítése vagy megcáfolása céljából. Végül is nem sikerült összefüggést kimutatni a közösségi médiahasználat mértéke és az életkor, a hálózathoz való hozzáférés módja, a kutatási forma, sőt az innovációelfogadási attitűd között sem. Közepes korreláció mutatkozott a

szolgáltatások, illetve eszközök ismerete és azok használati szintje közt, ami érthető, de hogy ez a kapcsolat nem szorosabb, az egyben azt is jelzi, hogy a UPLB kutatói esetében elég jelentős távolság van a közösségi média különféle formáinak ismerete és azok tényleges használata között. Tekintve, hogy a megkérdezettek alapvetően hasznosnak tartották a közösségi médiát a tudományos kutatás szempontjából, a tényleges használat mértékének magyarázatát a motiváló és az akadályozó tényezők összhatásában kell keresnünk. Utóbbiak közül a sáv szélesség növelése és az egyetem vezetésének aktív támogató szerepe eredményezhet pozitív változást. Érdemes volna az internethasználatra vonatkozóan már létező egyetemi AUP-t (acceptable use policy) kiegészíteni egy olyan résszel, amely a közösségi média oktatási, tudományos és szaktanácsadói célú használatát ösztönzi és szabályozza.

Hivatkozások

- [1] HOWARD, J.: Social media lure academics frustrated by journals. = *Chronicle of Higher Education*, 2011. febr. 20.
<http://chronicle.com/article/Social-Media-Lure-Academics/126426/> (letöltve: 2011.11.30.)
- [2] BUKVOVA, H.: Scientists online. A framework for the analysis of Internet profiles. = *First Monday*, 16. kötvf. 10. sz. 2011.
<http://firstmonday.org/article/view/3584/3065> (letöltve: 2012.01.06.)
- [3] KJELLBERG, S.: I am a blogging researcher. Motivations for blogging in a scholarly context. = *First Monday*, 15. köt. 8. sz. 2010.
<http://firstmonday.org/article/view/2962/2580> (letöltve: 2011.12.11.)
- [4] Social media and research workflow. Centre for Information Behaviour and the Evaluation of Research (CIBER), University College London és Emerald Group Publishing, 2010.
<http://ciber-research.eu/download/20101111-social-media-report.pdf> (letöltve: 2011.11.04.).

/CRUZ, Florante – JAMIAS, Serlie B.: Scientists' use of social media. The case of researchers at the University of the Philippines Los Baños. = *First Monday*, 18. köt. 4. sz. 2013.
<http://firstmonday.org/ojs/ondex.php/fin/rt/printerFriendly/4263/3650/>

(Drótos László)

Virgács Húsvétra – avagy támadás a szellemi tulajdon ellen. Jogász az új kötelempéldány rendeletről¹

A múlt héten fejeződött be a magyar kiadókat, szerzőiket és a nyomdákat is érintő úgynevezett *kötelempéldány kormányrendelet* rövidebb szabott társadalmi vitája. Igazából mondhatnánk, hogy a napi jogalkotásban elbúvó, egy kis szakmát érintő rendelet készül, amiben a kötelempéldányok, azaz a kiadók által ingyenesen a könyvtáraknak, nevezetesen az *Országos Széchényi Könyvtár* kötelezően átadandó könyvekről esik pusztán szó. A közvélemény nem ismeri nagyon a kötelempéldány fogalmát, ami jó jel is lehetne, hiszen akkor ez azt jelenti, hogy senkinek nem volt eddig gondja, baja vele.

A szerzők megírták, a kiadók kiadták a könyveket és ingyenesen, a saját költségük terhére átadtak hat darab, helyi vonatkozású könyvekből pedig hét példányt az Országos Széchényi Könyvtárnak. Ezek a példányok a *megőrzés, a nemzeti archiválás célját szolgálták*, amivel minden jóézésű kiadó és szerzője egyetértett. Ha a szerző nincs az élők sorában, a kiadó már nem működik, a nemzeti bibliográfiában az általa megjelentetett könyv továbbra is fellelhető lesz.

Most ne beszéljünk arról, hogy az eddigi beszoáltatni rendelt hat példány – legyen akár kis példányszámú szakmunkáról, akár nagyon drága előállítási költségű kötetről szó –, nemzetközi összehasonlításban is indokolatlanul sok volt, hisz más, nálunk lényegesen nagyobb országokban is kettő-négy példány a szokás, sőt: van, ahol szimpatikus módon a kiadók és a könyvtárak megállapodására bízzák a megőrzés kérdését. Mindegy, ezt a hat példányos „beszoáltatást” valahogy elviseltük az utókor érdekében.

Most azonban – a modern kor kihívásaival indokolva –, az elektronikus könyvek és kiadványok korszakára hivatkozva, új rendelet készül, aminek alapvetően örülhetnénk is.

Ha Mikulás, és nem Húsvét körül járnánk, akkor azt is mondhatnám, hogy megkaptuk a csomagot, de egy tekintélyes méretű virgáccsal feldíszítve.

Azon túl, hogy a tervezet meghagyja az amúgy is indokolatlan magas beszoáltatandó hat példányt a nyomtatott könyvből, ezen felül teljesen indokolatlan adathalmazokat tartalmazó jelentések formájában, újabb adminisztrációs és munkaterhekkel

sújtja a kiadói vállalkozásokat. Mintha a vállalkozási formában működő kiadóknál is lenne elég hivatali személyzet az ilyen „apróságok” elvégzésére. Már nincs, érdemes lenne ezt is tudni.

A legmegdöbbenőbb mégis az, ahogy az *elektronikus könyvek kötelempéldányai* esetében – szakszerűtlenségről tanúságot téve –, a szellemi- és a magántulajdon alapvető intézményeivel megyszembe a tervezet.

A tervezet a kiadott elektronikus, digitális kiadványból (egyszerűség kedvéért nevezzük e-könyvnek) leadni rendel mindösszesen egy példányt az Országos Széchényi Könyvtárnak. Ez eddig teljesen rendben is lenne. Ha nem jönnének a további részletek. Furcsa módon ez a leadott elektronikus kötelempéldány önálló életre kelhet, és az úgynevezett *Országos Dokumentumellátó Rendszerben* részt vevő könyvtárak, tehát már nem csak az Országos Széchényi Könyvtár, megtekinthetik a kötelempéldányokat. Tehát ezeknek a könyvtáraknak a számítógépein is olvashatók lesznek. Hogy hányan, kik, hol, meddig férhetnek aztán hozzá, mi a garancia az adatok biztonságára, erről már nem is szól semmi a tervezetben. Azaz: az egy leadott példányból az ország számos pontján és a határon túl a könyvtárakban a jogok tulajdonosai által nem engedélyezetten elektronikus másolat is készülhet az egyetlen leadott e-könyvből. Ez a szerzői jog szempontjából nem más, mint a könyv többszörözése, ráadásul a szerzői jogdíj bármiféle megfizetése nélkül.

Tehát a szerző megírta a könyvet, a kiadó megszerkesztette, kiadta, terjeszteni is szeretné, de ezzel a kötelempéldány leadással keresztet is vehet az elektronikus könyvkereskedelmére, hisz ki az, aki megveszi akkor, amikor ingyenesen is hozzáférhet? Miért lenne például olyan könyvtár, amelyik ezt az e-könyvet ezek után meg is vásárolná?

A szomorú az egészben (vagy vicc?), hogy az említett Országos Dokumentumellátó Rendszer könyvtári tartalomszolgáltatásainak nagy része – a jelenlegi ismert tervek szerint –, fizetős lesz a könyvtárak olvasói számára. Tehát amit egyik olda-

¹ Jelen írást a sajtó és elektronikus média minden szerzői jogi korlátozás nélkül, a változtatás jogának fenntartása mellett publikálhatja.

Ion ingyenesen kérnek beszolgáltatni a szerzőktől és kiadóktól, azt a másik oldalon pénzért kívánják továbbbeszolgáltatni. Minden jel arra mutat, hogy ez nem egy valaki által feldobott (téves) gondolat, hanem olyan határozott elképzelés, amit ráadásul „közfeladatnak” neveznek. Ha pedig ugye „közfeladat”, akkor mindenkinek kötelező a némaság.

A Széchényi Könyvtár a tervezet szerint egy általa kidolgozott és kötelezőként rögzített metaadatokkal ellátott formában kéri leadni ezt az egy elektronikus könyvpéldányt. Ez az adatszolgáltató bürokrácia is a kiadókra várna. További kritérium, hogy egy általuk szabványnak tekintett nyílt formátumban kéri a könyvet a kiadóktól. Azaz: a nyílt digitális forma lehetővé teszi, hogy idegenek, a szerző beleegyezése nélkül, bele is írhatnak a műbe, nota bene akár át is dolgozhatják azt a maguk kedvére.

Sőt, ha a kiadó az elektronikus kiadványt maga korlátozás nélkül (ingyen) elérhetővé tette, akkor ez alapján azt az Országos Széchényi Könyvtár is ingyenessé tehetné azt. De miért is? Ha én adok a sajátomból a saját boltomban egy jó vevőmnek egy könyvet ajándékba, az feljogosít bárkit is arra, hogy két üzlettel arrébb az én könyvemet ingyenesen osztogassa?

Természetesen szankciók is vannak, különben nem is lenne kerek az egész. Ha valaki nem teljesíti az e-book kötelespéldány leadását, mert esetleg nem lát garanciát arra, hogy azzal nem történik-e jogtalan másolás, közreadás, akkor a tervezet alapján az OSZK saját maga lemásolhatja, beszkenneheti, átformálhatja e-könyvvé, és persze még további súlyos bírságokat is kaphat az ilyen renitens kiadó.

Ez tehát a kulturális tárca húsvéti virgácsa a magyar alkotók, szerzők, könyvkiadók számára.

Mindez azért sem érthető, mert történt két évvel ezelőtt egy nagyon furcsa eset. Egy délmagyarországi könyvtár, állami, kistérségi támogatásból finanszírozva, bárki megkérdezése nélkül, a saját méretéhez képest döbbenetes mennyiségű könyvet beszkennelet, hangoskönyvet digitalizálva tett közzé engedély nélkül az internetes felületén. Sem a szerzőket, sem a könyvek kiadóit nem kérdezte meg, és természetesen egy fillér jogdíjat sem fizetett senkinek. Az eset egy egyezséggel zárult. Ennek a lényege az volt, hogy a kiadók és szerzők lemondtak az őket ért károk nagy részéről, egy jelképes kártérítéshez jutottak, viszont ahhoz ragaszkodtak, hogy az eset a nyilvánosság számá-

ra ismertté váljon, annak érdekében, hogy a könyvtáros kollégák is lássák, megtudják, megértsek, ezt így nem lehet. Egy állami intézmény nem lehet kalózkodás helyszíne.

A dolog úgy tűnt, hogy hatott, és ennek hatására a könyvtáros szakma több megfontolt képviselője, felelős vezetője helyet adott olyan rendezvényeknek, ahol a könyvtáros és a kiadói szakma elkezdett arról beszélni, hogy hogyan tudunk megfelelni azoknak az elvárásoknak, amelyeket ez a szép, új elektronikus, digitális világ nyújt számunkra. Azaz kisebb magyar csoda történt, megindult egy értelmes párbeszéd.

Akkor most hirtelen itt ez a tervezet, újabb arcucsapásként. Ezt a kormányrendeletet ráadásul azok a magas rangú minisztériumi tisztségviselők jegyzik, akik közül többen ott ültek ezeken a rendezvényeken, értették miről van szó, és hivatalosan üdvözölték a közeledést. Most mintha mindent elfelejtettek volna, és ők vernek éket ismét ebbe a folyamatba. Persze nem derül ki, hogy csak jegyzik, vagy valóban ők a kigondolói is ennek a tervezetnek. Akármelyik is áll fenn, mindegyik rossz. Ugyanis a hatósági, felülről meghatározó látásmód által diktálva ez a szinte kizárólagos magyar tulajdonú kulturális kiadói vállalkozások és a szellemi és magántulajdon semmibevétele.

Nem érthető, nem magyarázható, hogy a kultúra más területeivel összehasonlítva a legkevesebb támogatásban részesülő, és emiatt magát a kis magyar könyvpiacra nagyon nehezen eltartó területet miért kell így büntetni. Ezzel szemben az elmúlt évtizedekben a könyvtárak milliárdos nagyságrendű fejlesztési támogatásban részesültek, ezekből szépen futotta számítógépre, szkennerekre, szerverre, informatikára, másológépek hadára – bárki megnézheti. Amire ellenben nem jutott nekik vagy nem kaptak támogatást: az a tartalmak megvásárlása. Azaz a könyvek és a szerzőik jogainak megvásárlására, hogy az elkészült műveket a számítógépeikre jogszerűen fel is tudják tölteni. Hogy a szép gépparkon legyen is mit mutatni, kölcsönözni. Most a legegyszerűbb módot tervezik valakik erre: hatósági akarattal elvetetni készülnek e tulajdonokat.

Megmagyarázhatatlan, hogy a maroknyi embernek munkát adó kiadókat miért kell az amúgy is nehéz helyzetben további terhekkel sújtani? Miért nem tudnak az ilyen jogszabályok alkotói átlépni saját árnyékukon, és megkérdezni azokat a szakmabelieket már az előkészítés során, akiket ez érint majd? És miért nem képesek rájönni arra, hogy

egy jogszabály csak akkor ér valamit, ha azt a kötelezettek megvalósíthatónak, betarthatónak érzik? Miért ösztönöznek embereket majdani trükközésre? Csak remélni lehet, hogy a beérkezett véleményeket azért majd el is olvassák, és javítani fogják ezt a hibás elképzelést.

Ha ez a rendelet ilyen formán létrejön, évekre visszaveti a legálisan – és ezáltal a nemzeti bibliográfia számára is – elérhető elektronikus könyvek számát, és ezzel a fekete zónában mozgó kalózkodás malmára hajtja a vizet. A kalózok pedig, mint

tudjuk, sem adót nem fognak fizetni, sem munkahelyet nem fognak teremteni, sem pedig kötelespéldányt beadni, sem papíron, sem elektronikusan. Ez sem a szerzőknek, sem a kiadóknak, de maguknak a könyvtáraknak sem jó. Ezt kellene átgondolni, még mielőtt elmúlik a pillanat.

Dr. Bázing Zsuzsanna
kiadóvezető, jogász

/Könyvkonnektor, 2013. március 22.
<http://konyvkon-nektor.hu>

Lassan terjed a Windows 8

Újabb jelentős mérföldkőhöz érkezett a Microsoft új operációs rendszere, amelynek piaci részesedése először haladta meg az 5 százalékot és amely először utasította maga mögé a Vistát.

A NetApplications legfrissebb adataiból kiderült, hogy a különböző készülékek 91,51 százalékán fut valamelyik Windows-verzió, 7,20 százalékán Mac és 1,28 százalékán Linux.

Az operációs rendszerek egyes változatait tekintve továbbra is a Windows 7 van az élen 44,37 százalékos piaci részesedéssel. Az elavult Windows XP még az asztali számítógépek és a laptopok 37,17 százalékán található meg. A harmadik legnépszerűbb operációs rendszer ugyanakkor már a Windows 8, amelynek a piaci részesedése 5,10 százalék. Ez 0,83 százalékos növekedésnek felel meg májushoz viszonyítva és a Windows 8 így maga mögé utasítja a Windows Vistát (4,62 százalék). A sorban a Mac OS X 10.8 (3,14 százalék), a Mac OS X 10.6 (1,76 százalék), a Mac OS X 10.7 (1,73 százalék) és a Linux (1,28 százalék) következik.

Érdekesség, hogy a konfigurációk még 0,19 százalékán Windows NT, míg 0,10 százalékán Windows 2000 fut. A Windows 98 és a Windows Millennium ugyanakkor végérvényesen nyugdíjba vonult. A NetApplications adatait 40 000 honlap és 160 millió látogató bevonásával készíti el. A Microsoft új operációs rendszere iránti érdeklődés a Windows 8.1 kiadás megjelenésével a közeljövőben alighanem tovább nő majd.

Áprilisban a Windows 8 piaci részesedése 3,17 százalék, a Windows 8 Touch és a Windows RT Touch részesedése pedig 0,12, illetve 0,02 százalék volt. A Microsoft számára a legnagyobb problémát továbbra is az jelenti, hogy a Windows 7 rendkívül sikeres, stabil, gyors és kiforrott operációs rendszer, így aki azt használja, nem szívesen vált.

/SG.hu Hírlevél, 2013. július 2., <http://www.sg.hu>

(BBné)

